

C) Tanintézetek.

I. A középiskolák.

I. Kir. főgymnásium. Az aradi királyi főgymnásium nemcsak Aradvármegye területén, hanem ennél jóval nagyobb környéken az egyetlen ilyenmű intézet. A középiskolai oktatás 1874-ben történt megnyitáig a minoriták kezében volt, kik azt a rendelkezésükre álló szerény eszközökkel, de buzgón s odaadással vezették, különösen nagy szolgálatot tettek a magyarságnak az ötvenes években, midőn a felsőbb hatóságok minden germanizáló törekvése ellenére hazafiás szellemben nevelték az ifjúságot. Azonban minden buzgalom s odaadás mellett is a rendelkezésükre álló eszközök szűk volta folytán nem tarthattak lépést a város és vidék szellemi szükségletének növekedésével s így előbb-utóbb el kellett érkeznie azon időpontnak, midőn a művelődés követelményeinek jobban megfelelő világi intézet létesítése szükségessé vált. A 60-as évek vége felé mind élénkebben jelentkezett e szükségnek érzete. A városnak ily intézet létesítésére elegendő anyagi ereje nem lévén, a megye vette át a kezdeményezést. Az intézet költségeit a tanulmányi alapba beutalt Bibics-alapból kívánta fedezni s lépéseket tett ez alap visszaszerzése s kiegészítése iránt. A kormány úgy határozott ez ügyben, hogy a Bibics-alap azon része, mely az akkor létező 25 s a még létesítendő 114, egyenként évi 200 forintos ösztöndíj létesítése után fennmarad, az Aradon felállítandó lyceumra fordíttassék. Báró Eötvös József, akkori közoktatásügyi magy. kir. miniszter, tervezete szerint az új intézet 9 osztályú a három utolsó évfolyamban három, u. m. jogi, theologia-nyelvészeti s végül természettudományi szakra oszló lyceum lett volna. E terv azonban br. Eötvös József halála folytán abban maradt s az új intézetnél is az addigi 8-osztályos beosztás lépett életbe.

1869-ben kezdték meg az új lyceum építését, a mostani Petőfi- és Eötvös-utca közötti telken. Az első kapavágást maga báró Eötvös József tette meg. Majdnem 4 évig tartott, míg felépült a hatalmas palota, mely úgy impozáns arányai, mint építészeti stíljének nemessége folytán Aradnak talán most is legmonumentálisabb épülete. Az épület költségei egy félmillióra rugtak. Méretei a 9. osztályú lyceumra voltak számítva és miután ennek terve elejtetett, a 8. osztályú gymnasiumon kívül a tanítóképző, majd később a reáliskola elhelyezését is lehetővé tették.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Arad vármegye és Arad szabad királyi város monographiája,

III. kötet: Első rész

Az 1873. év októberében kezdte meg működését az új gymnasium Sváby Pál igazgatása alatt. Az intézet könyvtárának és gyűjteményeinek beszerzése fennállásával egyidejűleg kezdődött meg s daczára, hogy a Bibics-alap az építkezés folytán kimerült, évenként jelentékeny összeget fordítottak e célra, s a könyvtár és a gyűjtemények részint vétel, részint adakozás útján úgy fölszaporodtak, hogy az intézet a jobban felszereltek közé számítható. Erről alább még bővebben szólnunk.

A reáliskola, mely 1874-ben nyílt meg a lyceum épületében, hosszú ideig egyesítve volt a gymnasiummal, a mi az igazgató közösségében nyert kifejezést. Az egyesített középiskolák igazgatói voltak Sváby Pál s utána Kuncz Elek, kinek távozása után 1890—91-ben Kövesdi Ignác vezette az igazgatóság ügyeit, mint helyettes. 1891-ben választott külön a két intézet igazgatósága. Gymnasiumi igazgatóul Himpfner Béla, a reáliskola igazgatójául pedig Boros Vida neveztetett ki. A két igazgató hatásköre akként szabályoztatott, hogy a tanügyi vezetés mindkét igazgatónak feladata a saját intézeténél, az épület gazdasági kezelése pedig a gymnasiumi igazgatót illeti. Még szabatosabban meghatározta az igazgatók hatáskörét az 1894. évi április havában kelt miniszteri rendelet, mely befejezte a reáliskola függetlenítését. Teljesen különválva azonban még ma sincs a két intézet, a minthogy az épület és a gyűjtemények közössége folytán nem is lehet. A gymnasium 8 osztálya közül az első kettő a tanulók nagy száma miatt paralell oktatásban részesül.

Az intézet tanári kara jelenleg 1 igazgatóból s 18 tanárból áll. Tagjai minden időben élénk irodalmi tevékenységet fejtettek ki s Arad társadalmi életében is biztosították maguknak az őket megillető helyet. Beiratkozott tanulóinak száma megnyitásakor 362 volt; számuk az egyes években 302 és 455 mint szélső határok között ingadozott, de általában emelkedett s az 1894—5. tanév elején 403 volt. Az évközben kimaradt tanulók száma igen ingadozó volt; az egyes évek szerint 15 s 50 között változott. A tanulók legnagyobb része, a vidék értelmisége többségének megfelelőleg, róm kath. vallású volt. Ezután következnek az izraeliták, majd a görög-keletiek s végül a protestánsok.

A róm. kath. vallású tanulók száma 148 és 223 között ingadozott; az utóbbi években számuk fogyott; az 1894—5. tanév elején 150-en voltak. A gör. keleti vallású tanulók száma az intézet megnyitásakor volt legnagyobb: 69. Azóta számuk általában fogy. Legkisebb számuk volt 31. Az 1894—5. tanév elején 41-en voltak. Az ev. reformátusok száma az első évben 4 volt; számuk a 90-es évekig általában emelkedik s azután megállapodott. Legnagyobb számuk volt 28. Az ág. evangélikus vallásúak száma volt 6; néhány évig emelkedés, azután, a kisebb ingadozásoktól eltekintve, megállapodás mutatkozik. Legnagyobb számuk volt 26. Az izraeliták száma az első évben volt 39; az néhány évig rohamosan emel-

kedett, s azóta is nagy ingadozásokat mutat. Legnagyobb számuk volt 141. Ezen fő vallásfelekezetekhez tartozik a tanulók legnagyobb része. Vannak ezen kívül görög katolikus vallásúak is, de igen kevesen, számuk soha sem volt nagyobb 7-nél. Végre léteznek tanulók, kik e vallásfelekezetek egyikéhez sem tartoznak. Ezek száma 63 és 15 között ingadozott.

Azon tanulók száma, kik az intézetnél fennállása óta érettségi vizsgálatot tettek, 347. Az 1890—1. tanév óta az új középiskolai tanterv szerint az aradi gymnasiumban is görög és görög-pótló tanfolyam adatik elő. Az első évben még igen kevesen hallgatták a görögöt pótló tárgyakat; számuk azonban egyre nőtt s ma már határozott túlsúlyban vannak. Így az 1890—1. évi 5-ik osztály 32 hallgatója közül csak 8-an hallgatták a görög pótló tárgyakat; az 1895—6. tanévben pedig ugyancsak az V-ik osztályban 23-an — 39 közül. Itt tehát bebizonyult a görög-pótló tanfolyam életrevalósága. A tanításnak igen hathatós segédeszközei az intézet jól ellátott könyv- és szertárai. A **könyvtárak** a következők:

a) Az *Orczy, Kézdi-Vásárhelyi* és *Törzskönyvtár*, mely az Orczy- és Vásárhelyi-családok adományából s az intézet évenkénti szerzeményeiből áll és együtt kezeltek, jelenleg 22,483 kötetet foglal magában; nevezetesen a könyvtár birtokában levő ősnymtatványok, melyek ritkaságuknál fogva nagy értéket képviselnek.

b) A *tanári könyvtár*, mely az egyesített gymnasiumi és reáliskolai tanári könyvtár szétosztása által jutott az intézet kizárólagos tulajdonába. Évenként szaporodván, jelenleg 1010 műből áll 2337 kötetben.

c) Az *ifjúsági könyvtár*, mely nagyjából az ifjúság által fizetett évi 1 frtos könyvtári díjából szereztetett s aránylag keveset gyarapodott adományozás útján, eredetileg szintén a gymnasium és reáliskola közös tulajdonát képezte s csak 1891-ben választatott külön a két iskola elválása alkalmából. 1896-ban összesen 2233 műből állott 3818 kötetben s vagy 7000 frt értékben. A könyvtár a művek tartalma szerint 9 csoportra oszlik s az ifjúság szellemi igényei szerint van összeválogatva. Az ifjúságnak hetenkint egyszer adatnak könyvek, osztályok szerint meghatározott időben. A könyvtár kezelését nagyon megnehezíti rossz elhelyezése. Az intézet **szertárai**:

a) A *természettani szertár*, mely az intézet megnyitakor 168 természettani és 35 vegytani eszközt foglalt magában 3996 frt értékkel, évről-évre nagy mértékben gyarapodott különösen Antolik Károly tanár buzgalma folytán, jelenleg (1896) 781 drbból áll, 7146 frt 73 kr. értékben. A szertárt a reáliskola is használja fennállása óta; helyiségeiben vannak elhelyezve ez utóbbi intézet természettani eszközei is, melyek 1881. óta szereztettek be s külön leltár szerint kezeltek. A szertár történetéből megemlítendő még, hogy annak helyiségében a hetvenes évek végén s a

nyolczvanas évek elején számos népszerű előadást tartottak, melyeket az aradi miveltségi közönség nagy számmal látogatott.

b) *A természetrajzi szertár.* Az intézet megalapításakor már meglehetősen teljes ásvány- és növénygyűjteménnyel bírt, csak állatgyűjteménye volt hiányos. Hiányai azóta részint adományozás, részint beszerzés útján pótolhattak s ma már a szertár felszerelése egészen kielégítő, magában foglalja nemcsak az egész vidék ásvány-, növény- és állatvilágát, hanem a szemléltető oktatás minden szükséges eszközét is és számos ritkasággal is rendelkezik. Álladéka jelenleg 7703 darab 2930 frt 48 kr. értékben.

c) *A történelem-földrajzi szertár.* Állománya 547 drb. 1123 frt 25 kr. értékben. Legnagyobb részt fali térképekből áll, melyek azonban nagyrészt elavultak s így nem nagyon felelnek meg a követelményeknek.

d) *A régiségtár.* Ujabb eredetű mint az intézet: 1881-ben keletkezett. Nagybárá a megyében talált régiségekből áll; a tárgyak száma 757, értékük 225 frt 13 kr. Van a gyűjteménynek némi pénzalapja (185 frt 43 kr. is) s azonkívül két szekrénye, de nincsen megfelelő helyisége s ennek folytán szükségből a diszteremben van elhelyezve.

e) *A pénz- és éremgyűjtemény.* Az intézettel egyidős, évről-évre szaporodott s jelenleg 2423 darabból áll 334 frt 49 kr. értékben; néhány igen értékes darabot is foglal magában.

f) *A philológiai gyűjtemény.* A classica philológiai oktatást előmozdító szemléltető eszközök külön csoportba való gyűjtése csak az 1889–90 tanévben vette kezdetét. Addig e tárgyak más gyűjteményekhez tartoztak. A helyiség hiánya megakadályozta e gyűjtemény nagyobb mérvű fejlődését. A gyűjtemény képei a tantermek s a folyosók falain vannak elhelyezve, a gyps és czinkfigurákat tartalmazó üvegszekrény pedig a 8-ik osztályban van. E gyűjtemény 103 darabból áll: 25 darab gyps- és czinkfigurából s 75 drb. fényképből.

g) *A szabadkézi és mértani rajzszeretár.* E szeretár az intézet évenkénti beszerzéseinek eredménye. A vételek időnként más és más szempontok szerint történtek s így a szeretárban úgy a szabadkézi, valamint a mértani oktatás eszközei elegendően képviselve vannak. Az ábrázoló mértan oktatását a szeretár házilag készített szemléltető eszközei mozdítják elő. A szeretár állománya az 1874–75 iskolai év végén 1080 drb. volt 1077 frt értékben.

A testgyakorlat a gymnasiumnál mindig nagy figyelemben részesült. A heti 2 tornaórán kívül a természetrajzi és tornakirándulások szolgálnak az ifjuság testi fejlesztésére. A tornatanítás a jól felszerelt, tágas tornateremben történik. A nyári időszakban a heti 2 óra közül az egyik a szabadban való játékokra fordítatik. A tornaterem felszereléséhez, melyet a gymnasium a reálistiskolával közösen használ, mindkét intézet hozzá-

járul. A felszerelésből a gymnasium tulajdonát képezi 94 drb. tornaeszköz, 600 frt 68 kr. értékben.

Az ifjusági *önképzőkör* az 1875—76. iskolai évben kezdte meg működését. Jelenlegi neve alatt mint »*Petőfi önképzőkör*« az 1882—83. iskolai év óta szerepel. Célja, hogy az ifjuságnak a komolyabb irányú önállóbb munkásságra tért nyisson; működését a tanári testület egy tagja, »a védnök«, ellenőrzi. Ülésein, melyek vasárnap délelőtt tartatnak, szavallatok, szépirodalmi s tudományos dolgozatok adatnak elő. Azon kívül nyilvános ünnepélyeket is rendez; szavallatokra és írásbeli művekre pályadíjakat tűz ki. Tagjai lehetnek a VII. és VIII-ik osztályú tanulók. 1880-ban, midőn a reáliskola VII-ik osztálya megnyílt, annak tanulói is beléptek a körbe s innentől az, mint a gymnasium és reáliskola közös önképzőköre szerepelt egész az 1894—95. tanévig, mikor a reáliskola abból kilépett. Ez időtől fogva az önképzőkör a módosított alapszabályok értelmében kizárólag a főgymnasium 7. és 8. oszt. tanulóiból alakul. A gymnasiumi »Gyorsírók« az 1894—95. iskolai évben alakult. Célja a gyorsírás ápolása, terjesztése. Üléseinek tárgyát a gyorsírásról szóló felolvasások képezik.

Az »*Ifjusági segélyező-egyesület*« 1874-ben alakult a tanárkar kezdeményezésére, feladatául tűzvé ki a főgymnasium szegénysorsú tanulóinak segélyezését. Utóbb, 1882-ben a segélyezést a reáliskolai tanulókra is kiterjesztette. Az egyesület alapító tagjai lehetnek, akik vagy egyszerre 25 frtot vagy 3 egymás után következő évben 10—10 frtot fizetnek. Rendes tagok, kik évenként 2 frtot fizetnek, a tagsági díj később 3 frtra emeltetett. Rendkívüli tagok, kik az egyesületet egyes adományokkal segítik. Arad közönségének áldozatkészsége csakhamar jelentékeny vagyonhoz juttatta az egyesületet s így az tetemes összegeket fordíthatott céljaira. Az egyesület vagyona az 1895. év végén 7618 frt 41 kr-ra rugott. Ezenkívül volt az egyesületnek 931 drb. tankönyve, melyeket a szegénysorsu tanulóknak szoktak kölcsön adni. A keletkezése óta 1895. év végeig lefolyt 22 év óta az egyesület vagyonából 387 tanuló segélyezettett 4830 frt 50 kr. értékű ruhával, 435 tanuló 1508 frt 63 kr. értékű 4615 drb. tankönyvvel és 61 frt 65 kr. készpénzzel. Az aradmegyei magyar nyelvet terjesztő egyesület pedig 106 tanulót segélyezett és pedig 396 frt 40 kr. értékű ruhával, 125 frt 68 kr. értékű tankönyvekkel s 1724 frt 5 kr. készpénzzel; ez utóbbi összegeket szintén a segítő-egyesület juttatta rendeltetésük helyére.

A főgymnasium tanulói részére tett **alapítványok** :

a) *A Bonnaz Sándor alapítvány.* Tétetett 1863-ban. Összege 2000 frt. Kamataiból a gymnasiumnak egy arra érdemes tanulója ösztöndíjban részesül.

b) *Fehér-Fényes alapítvány* 1875-ben alapítottatott. Összege ekkor 250 frt volt, mely összegből kamatai a gymnasiumi tanulók jutalmazá-

sára fordítandók; 50 frt kamatja azonban mindig tőkésítendő, hogy az alap ez által gyarapodjék.

c) *A Bogdánffy-féle alapítvány.* Alapított 1886-ban, összege 1000 frt, melynek 6%-os kamatja 60 frt évenként, magyar irodalmi dolgozat jutalmazására fordítatik, mely a pályázatra beadott művek között a legjobb. E jutalomra a gymnasium 8. osztályának tanulói tarthatnak igényt.

d) *A Nagy Sándor és neje Kaszap Emilia-féle alapítvány.* 1885-ben tétetett 1000 forint értékben. Jelenlegi vagyona 1 drb. ezer frtos 5%-os magyar aranyjárdék papírban s 232 frt 20 kr. készpénzben. Kamataiból évenként 50 frtnyi pályadíjat kap a pályázatra beérkezett legjobb elbeszélő költemény, melynek tárgya a hazai történelemből kell, hogy merítve legyen s csak ilyenek hiányában adatik ki az esetleg beérkezett legjobb prózai, szintén a magyar történelemből vett tárgyú dolgozatnak. Pályázhatnak gymnasiumi és reáliskolai tanulók. A kamatok feleslege egyelőre tőkésítetik. Hová fordítása iránt a határozat függőben marad addig, míg eléggé felszaporodik.

e) *Nagy Sándor segélyző egyesületi alapítványa.* Néhai Nagy Sándor törvényszéki elnök végrendeletileg 500 frtot hagyományozott a lyceum tanulóinak segélyezésére. A kezelésről a végrendelet nem intézkedett; a vallás és közoktatásügyi miniszterium 1888. évi rendeletével a segélyző egyesületre bizta azt, oly feltétellel, hogy az egyesület vagyonától elválasztva kezeltessék.

f) *A Hanthó Lajos alapítvány.* 1883-ban tétetett 100 frt értékben. Kamataiból évenként pályadíj tüzetik ki egy földrajzi kérdés megoldására, melyre mindkét intézet tanulói pályázhatnak.

g) *Az Ujlaki Fózsef Fános-féle alapítvány.* 1890-ben tétetett 100 frt értékben. Kamatai 1900-ig tőkésítendő s azután 3 évenként egy természettudományi pályázat tüzendő ki azokból.

h) *A Bohus Zsigmond-alapítvány.* Alapított 1890-ben. Értéke 10,000 frt, mely összeg csorbíthatlanul fenntartandó. Kamataiból 2 aradvármegyei műegyetemi hallgató vagy a technikai pályára készülő gymnasiumi vagy reáliskolai tanuló részesül ösztöndíjban; az adományozás Aradvármegye törvényhatóságának joga. A ki az ösztöndíjat megkapta, tanulmányai végeztéig élvezi azt, feltéve, hogy arra magaviselete s előmenetelével folyton érdemesnek bizonyul.

i) *A Pless Felső-alapítvány.* Tétetett 1893-ban 50 forint értékkel. Kamatai a tőkéhez csatoltatnak, míg az 100 frtra fel nem emelkedik, azután pedig évenként egy jó magaviseletű, szegénysorsú II. a) osztályú tanuló kap azokból 5 frt jutalomdíjat. A díj azonban előbb is kiadatik, mely célra az alapító évenként 5 frtot adományoz.

j) *A Dániel Fózsef-alapítvány* 1892. évben tétetett 1000 frt értékben. Kamataiból egy aradvármegyei keresztény jó előmenetelű s magaviseletű

tanuló részesül ösztöndíjban. Az alapítványt a megye kezeli. — Az intézet vagyoni állapota 786,360 frt. Évi jövedelme 67,666 frtra rug, kiadásai ugyanannyira. A tandíj, mely kezdetben 8 frt 40 kr. volt, többször emeltetett s jelenleg 30 frtra rug.

Szóljunk még magáról a lyceum *épületről* is néhány szót. Az épülethomlokzat a Marospartra tekint, jobbról s balról mellette az Eötvös- és Petőfi-utczák húzódnak el, hátsó oldala pedig a kiskörútra fordul. Az olasz renaissance stílusú épület két részből áll: az emeletes főépületből s a földszintes arkád-udvarból, melynek nyugati a kiskörút felé eső oldalán a tornacsarnok emelkedik ki. A főépületet a hatalmas lépcsőház két egyenlő részre osztja, melyek mindegyikében egy-egy udvar van. A lépcsőház szélességének megfelelő főhomlokzati közép-risalitban földszint a főbejáró nagy szabadlépcsővel, az emeleten pedig az erkélyes díszterem van. Az épület két oldalán egy-egy mellékkapu s melléklépcső képezi a tanulók a rendes bejáró útját az épületbe; a tornacsarnok külön bejárata a kiskörútra tekint. Az épület a szemlélőre monumentális jellegével s részeinek harmóniájával maradandó hatást gyakorol. Egész telkének területe 6238 m². Ebből az emeletes épület beépített területe 3168·95 m², a földszintes épületé pedig 854·42 m². A főhomlokzat hossza 85·42 m., az oldalaké 74·55 m. Az épület magassága a közép risalitnál 20 m., a többi helyen 17 m. Az emeleti helyiségek magassága 4·70 m., a földszinti helyiségeké 5·65 m. Az emeleti helyiségek száma 48, a földszintieké 30. Az épület belső berendezése meglehetősen szegényes és nincsen arányban annak hatalmas conceptiójával.

2. Az állami főreáliskola. Arad város túlnyomó részben kereskedő és iparos polgárságának már igen régen, még az 50-es években, igen nagy szüksége lett volna reáliskolára, a mi akkor az ipariskolával volt egyértelmű. Az absolut kormány azonban politikai okokból ridegen elzárkózott a polgárság kívánása elől s nem adott Aradnak reáliskolát. A hiányt *Rotter Fános magániskolája* pótolta némileg, melyet a 60-as években alreáliskolává fejlesztett ki. Ennek nagy látogatottsága egy ilyen mű intézet szükséges voltát igazolta. Az alkotmányos kormány tényleg több figyelemben is részesítette a polgárság kívánatait és 1874-ben megnyitotta a reáliskolát a lyceum épületében, egyelőre azonban csak egy első osztálylyal. Az osztályok számát évenként szaporították s 1881-ben a 8. osztály is megnyílt, a mivel a főreáliskola azután teljessé lőn. Az első érettségi vizsgálatot 1882-ben tartották. A magán reáliskola az új iskola egyes osztályainak megnyíltával saját párhuzamos osztályát beszüntette s 1877-ben végleg megszűnt. A reáliskola a gymnasiumi igazgató hatáskörébe rendeltetett. Kezdetben csak egy rendes tanára volt Ábrai Lajos személyében s a gymnasium egyes tanárai mint helyettesek adtak elő a reáliskolában. Később újabb rendes tanári állomások rendszeresítették s a

tanárok száma 1881-ben 12-re emelkedett. Így végre az intézet teljesen el volt a szükséges tanerőkkel látva. A gymnasium és reáliskola kezdetben közös tanártestülettel is bírtak, de már 1876-ban külön választották a két intézet tanártestülete s csak az igazgató maradt közös, egészen 1891-ig, mikor a két intézet igazgatósága önállósított s a reáliskola igazgatójává Boros Vida neveztetett ki. Az első évben a reáliskola tanulóinak száma 83 volt, úgy, hogy párhuzamos osztályokat kellett felállítani. Azonban már a következő évben 49-re csökkent azok száma, a mit leginkább annak lehet tulajdonítani, hogy a reáliskolai tanfolyam 6 év helyett 8 évben határozott meg. Azóta általában mindig csekély volt a reáliskolai tanulók száma, különösen a felsőbb osztályokban, de ujabban e tekintetben javulás észlelhető.

A két intézet szertárai a helyszűke miatt nem voltak külön választhatók. Közös volt sokáig az *ifjúsági könyvtár*, közös helyiségben vannak elhelyezve ma is a *szertárak*, a vegytanít kivéve, mely a reáliskola kizárólagos tulajdonát képezi s elég jó elhelyezésnek örvend. A szertárak közössége s a helyszűke nagy hátrányára van az oktatásnak, mindkét intézetnél, de különösen a reáliskolánál, mely sokkal szegényebb lévén, többnyire háttérbe szorult. Közösök a *tornahelyiségek* is.

Az intézet jelenleg nincs abban a helyzetben, hogy hivatását teljesen betölthetné, de szegénysége gyűjteményekben s a megfelelő helyiségek hiánya igen megbénítja tevékenységét. E bajon talán segíteni fog a tanítóképző intézet kiköltöztetése az intézetből, a mi csak idő kérdése. A tanulók létszámát tekintve, a reáliskola nem mondható népesnek, különösen a többi aradi tanintézetekkel összehasonlítva. Fennállása óta az 1895. évig 1337-en tanultak ez intézetben. A tanulmányi viszonyok évről-évre meglehetősen állandók, a tanulók 2—3% jeles, körülbelül 18% jó, 53—55% elégséges eredményt tanúsított az utóbbi években általában s csak 10—13% nem felelt meg a követelményeknek. A tanulók nagyrészének (85%) anyanyelve magyar, társalgási nyelvük pedig kizárólag az. A magyar nyelv ismerete mellett a német nyelv van legjobban elterjedve. A tanulók közül magyar anyanyelvű volt az 1894—95. tanévben 85%, 15% volt a más nyelvű, ebből 12% német. A szülők társadalmi állását tekintve a tanulók legnagyobb része az értelmiség s a kereskedő és iparos osztály köréből származik.

A tanulók egészségi viszonyai az utóbbi években jók voltak, a mi részben annak körülménynek tulajdonítható, hogy azok leginkább a vagyonosabb s értelmesebb osztályokból valók. Egyébiránt a tanulók egészségi állapotát az intézet pontosan nyilvántartja. Az iskolai év kezdetén az intézeti orvos megvizsgálja az egyes tanulókat egészségi állapotukra nézve. E vizsgálat alapján történik az egyes tanulók felmentése a szépírás, rajz és torna alól, a mennyiben ezt szervezeti hiányaik szük-

ségsé teszik. A ragályos betegségben levő tanulók elkülönítetnek s esetleg az előadásoktól el is tiltatnak. Az 1894—95. tanévben megvizsgált 210 tanuló közül 39·8% találtatott betegnek, ebből 27·1% szembajos volt. A trachoma 3·3%⁰-nál lépett fel. A tanulókat figyelmeztették bajaik gyógyításának szükséges és sürgős voltára. Különös gond fordítatik a hibás szemű tanulók nyilvántartására és pedig nemcsak a rövidlátás véte-
tik tekintetbe, hanem a túllátás is, a mely még nagyobb arányban lép fel. A rendes tárgyakon kívül a latin, a *vegytani gyakorlatok*, az *ének*, *egészségtan* és *gyorsírás* adatnak elő, mint rendkívüli tárgyak. Ezek közül az egészségtan a 7-ik osztályú tanulókra nézve kötelező.

Az *énekoktatást* a tanári kar kötelezővé tette minden tanulóra nézve, kinek csak valami hallása van, s egészsége azt megengedi. Az alsóbb osztályok növendékei sokat játszanak s erre nézve igen alkalmas a lyceum előtt elterülő park. Az idősebb tanulók azonban már többnyire tartózkodnak a játéktól, a mire az adott kedvezőtlen helyviszonyok mellett elkerülhetlen rossz órabeosztás folytán némileg kényszerítve is vannak, a mennyiben teljesen szabad délutánjuk nincs.

A reáliskola *tanári kara* jelenleg 1 igazgatóból s tizenegy tanárból áll. Az intézet felszerelése az 1895. év végén a következőkből állott: az irattár, a bútorzat, a tanári könyvtár, a földrajzi szertár, az intézet tulajdonát képező tárgyak. Közös a természettani, természetrajzi és tornaszertár, továbbá a reáliskola saját, vegytani, szabadkézi, ábrázoló mértani, a matematikai, zene, ének szertára s az ifjúsági könyvtár. Az összes felszerelés értéke 27,630 frt 5 kr. volt az 1895. év végén. Ebből a bútorzat értéke 9132 frt 42 kr. A felszerelés jelesebb részei gyanánt kiemelendők a tanári könyvtár, melynek álladéka 789 mű 1610 kötetben és 5691 frt 29 kr. értékben; az ifjúsági könyvtár, mely 865 művet 1489 kötetben s 2864 frt értékben tartalmaz. Végül a vegytani szertár, mely 722 praeparátumból és taneszközből áll, 1321 darabban és 3374 frt 12 kr. értékben. A *felszerelés* többi részét képezik: a földrajzi, ábrázoló mértani, szabadkézi-rajzi, matematikai és zene-ének-szertárak, továbbá az intézet természettani, természetrajzi és torna-eszközei, melyeknek külön helyiség nem jutott s így azok a gymnasium megfelelő szertáraival közös helyiségben vannak. Az iskola évi kiadásai 34,148 frt 88 kr-ra rugnak. Az oktatás az országos tantervhez alkalmazkodik. A nyelvtanítás terén megemlítendő, hogy az intézetben az egyes nyelvek tanítása a tanári kar által megállapított egységes elvek szerint történik; az erre nézve kidolgozott szabályzat egységes terminológiát s a mennyire a nyelvek különfélesége engedi, egységes nyelvtani kategoriákat állapít, hogy ezáltal a tanulónál könnyen előállható fogalomzavar elkerültessek. Az intézet ezen újításának paedagogiai sikere valóban elismerést érdemel.

A reáliskola önképzőköre most újabban alakult és pedig 1894-ben,

mikor is az előbb egyesített gymnasiumi és reáliskolai önképzőkör szétvált. Az önképzőkör czíme: *Az aradi állami főreáliskola »Fábián Gábor« önképzőköre.* Célját, a tagok általános műveltségének emelését, felolvasások, írásbeli pályázatok, tudományos viták, nyilvános iskolai ünnepélyek s tanulmányi kirándulások rendezése által igyekszik elérni. Rendes tagjai a 7. és 8. osztály, pártoló tagja a 6. osztály tanulói lehetnek. A pártoló tagok a rendes tagoktól abban különböznek, hogy szavazatjoguk nincs. Üléseit a kör hetenkint egyszer tartja meghatározott időben. A kör működésére való felügyelés az igazgató által kinevezett védnök-tanárnak feladata, ki a kör ülésein a tanári kart képviseli. Az iskola tanári kara mindig igen előkelő szerepet játszott Arad társadalmi életében s irodalmilag is jelentékeny tevékenységet fejtett ki.

II. Aradváros és Aradvármegye népoktatása.

(Községi, felekezeti, magániskolák, alsófoku iparos és kereskedőképzés, tanítóképzés; tanfelügyelet.)

1. Arad sz. kir. város népiskola ügyének története és állapota.

Arad iskolái az 1867-iki alkotmány beköszöntével kivétel nélkül a felekezetiiek voltak. Az új korszakkal azonban tágult az iskola feladata s ehhez képest az iskolai szervezetnek is át kellett alakulni; ez a folytonos haladásnak bélyegét nyomta Arad iskolaügyére. A haladás eleinte lassan, de aztán mind biztosabban, nagy lépéseket tett előre. Ha valamely idegen Arad iskoláit végig járja, azzal a benyomással távozik azokból, hogy e városnak helyes érzéke van a műveltség iránt és nem sajnálja az áldozatokat fejlesztéseért. A nagyobbbrészt új épületek, tágas, egészséges termekkel, ha az iskola eszményét nem is valósítják meg, a hozzáértőben tiszteletet ébresztenek. Fokozhatja a tiszteletet az a tény, hogy Arad emelkedéséhez az összes tényezőket a saját erőforrásaiból merítette. Arad népoktatási célokra 498,560 forintnyi évi költségvetésébe 87,341 forint 50 krajczárt állít be, a mi 17·51%-nak felel meg. Ezen 13 iskolát tartanak fenn 61 teremmel, melyekben 64 osztály van elhelyezve. Ezekben 70 férfi- és nőtanító 4026 tanulót oktat és nevel. És a jelen állapot csak nyer értékben, ha összehasonlítást teszünk a kezdettel. Mikor a magyar törvényhozás 1868-ban a XXXVIII. t.-cikket megalkotta, Aradon 6 iskola volt 10 tanítóval, a kik 10 teremben 14 osztályra osztva, nagyobb részt együtt 754 fiut és 243 leányt, összesen 997 gyermeket tanítottak. Évről-évre szaporodtak a városi iskolákban a tanulók, velük az osztályok és a tanítók, mert a város vezérei, különösen az iskolaszék tagjai, fáradságtalanul buzgólkodnak a tankötelezettség elvének megvalósítására. A mint az iskolakötelesekből mind nagyobb százalék került az iskola padjaira, folyton érezhetőbbé vált a szükség, hogy az iskolák saját, e célra való

épületekben legyenek elhelyezve. Lassan-lassan az osztályonkint különböző épületekben szétszórta tanítókkal együvé kerültek, testületekké alakultak egy fedél és közvetlen igazgatás alatt működve.

A szabadelvű és hazafias szellem, mely Arad fejlődésében mindig a leghathatósabb mozgató erő volt, a jelzett cél megvalósítására az iskolát választotta első sorban hódítása színhelyéül. A mint a város rendelkezési jogát visszanyerte, megnyilatkozott a polgárságban a vágy, hogy iskoláiban a nemzeti műveltségen kívül más szempont ne uralkodjék. Azt szerették volna, ha az összes iskolák, melyek Aradvárosában voltak, azonnal elveszítik felekezeti jellegüket. Hogy az egész vonalon átalakuljon az iskolák jellege, ez nem volt kivihető. A felekezetek vagy fentartással nyilatkoztak, vagy nyíltan kimondták, hogy a közös iskolában sérelmet látnak. A nemzeti cél nem birt mindenkire varázserővel. A tiltakozók között első helyen voltak a görög keleti románok, midőn Aradvárosa törvényhatósága 1869-ben a felekezetekhez felszólítást intézett, fentartják-e iskoláikat továbbra is saját erejükből. A vallás hanyatlását és nyelvüket féltették a közös iskolában. A szerbek szintén vonakodtak iskoláikról lemondani. Nem bánják ugyan, ha a város községi, felekezet nélküli iskolákat tart fenn, csak nekik adja meg a törvényhatóság az évi segítséget. Ugyanezt kérte az izraelita hitközség is, mely azonban a városnak adott válaszában őszinte örömmel üdvözli a közös iskola eszméjét. Kijelenti a község, hogy elvben már is hozzájárul ahhoz s hogy iskoláját a városnak átadja. A megindítandó tárgyalástól teszi aztán függővé a továbbiakat. Ilyen elvi megállapodás érvényesült a protestáns felekezetek iskoláira nézve is. Tényleg azonban csak évek múltán mondtak le iskoláikról, melyek fentartásában a felekezeti szemponton kívül náluk más nem hatott közre. Közös iskolákat csak a római katolikus jellegű iskolákból tudott a város csinálni. Ezekből is csak egy esztendei küzdelem után, melyben a szabadelvűségnek harcolnia kellett a nyílt felekezeti türelmetlenség mellett a rejtett maradisággal is.

A római katolikus jellegű iskolákat a város pénzéből tartották fenn. A törvényhatóság tagjai választották a tanítókat, annak egyik bizottsága 1869-től kezdve pedig mint iskolaszék gondozta az iskolák anyagi és szellemi érdekeit. Ilyen iskolája a városnak 1868-ban a népoktatási törvény szentesítésekor hat volt 10 tanítóval. A következő iskolai évben Arad városának iskolái öt osztálylyal szaporodtak. Ez városunk népoktatásának fejlődésében nevezetes mozzanat, főleg azért, mert a Kossuth-utczában megnyitott új iskolánál a város olyan tanítókat kapott, kiknek tudása, lelkesedése a népoktatásért, szabadelvű gondolkozása és fiatal kitartó mozgékonyasága az iskolán kívül a társadalomban és egyesületi téren nemcsak ébren tartotta az iskolaügy szabad fejlődéséért már is lelkesedő polgárok érdeklődését, hanem mind több és több hívet nyert a régiek

mellé. Atzél Péter mindjárt a mozgalom kezdetén följánlotta a pesti-úton (mai Kossuth-utczában) lévő házát becsáron, melyet a város akkor fizet le, mikor legjobban teheti. A városatyák az ajánlatot nagy éljenzéssel fogadták. Ez a reform keresztülvitelét előmozdította. Az ujonnan választott tanítók nemcsak az iskolában dolgoztak kitünő módszerrel és feltünő sikerrel a felvilágosodás érdekében, hanem az életben és a sajtóban is. Kimondotta a város, hogy ezután is segélyezni fogja a felekezeti iskolákat, míg azok oly jók lesznek, hogy a közművelődés érdekében érdemes őket fentartani. És még ez évben, miután a közgyűlés még a görög katolikus iskolát is közösnek jelölte meg, az iskolaszék külön felszólítást intézett a tanítókhoz, állítsák össze növendékeik statisztikáját vallásfelekezeti szempontból, hogy a lelkészek a hitoktatás helyes keresztülvitelére felszólíthatók legyenek. Az iskolaszék tiszteletben tartotta a felekezetek jogos kívánságait, de határozatát a maga teljességében érvényesítette. Így az iskolaszéki gyűlésen kimondották, hogy egészségi szempontból a tanulók ezután a májusi körmenetekben nem fognak résztvenni. Míg az iskolák katolikus jellegűek voltak, a gyermekeseregnek ugyanis tanítók vezetése alatt végig kellett járni a búcsút.

Míg az iskola barátai annak szabaddá tételén fáradoztak, a szaporítás és a létezők javítása is folyton foglalkoztatta őket. Gájban az iskolaépület rossz, a tanító nem a megváltozott igények keretébe való volt: a helyett a város az 1868. szeptemberi gyűlésből kifolyólag telket vett s a rajta lévő házát a lehetőség szerint iskolának alakíttatta át. Benn a városban mind nagyobb szükségét érezték az új iskoláknak. Különösen a leányok képzésére. Több mint 1600 leány, kiknek a törvény szerint a mindennapi iskolába kellett volna járniok, semmiféle oktatásban sem részesült. Az iskolaszék ki is küldött egy bizottságot, mely tanulmányozván a szükségleteket, a föllállítandó iskolák létesítésének sorrendjét megállapította. A tanulni köteles gyermekeket mind pontosabban írták össze, így annál nagyobb lett az iskolák népessége. A szülők is mind jobban bele szoktak a felfogásba, hogy gyermekeiket iskoláztatni polgári kötelesség, kivéve Gájban, a hol még sokáig panaszkodott tanító és gondnok, hogy a gyermekek nem iratkoznak be s a kik beiratkoznak is, nem járnak az iskolába.

Az iskolák szaporodásával a város kiadásai természetesen nagyon emelkedtek. Pedig a leánynevelés hiányossága még mindig nagy kő volt az iskolaszék lelkén. Az osztályok már is túlsúfoltak és a leányok mind nagyobb számmal jelentkeznek. Visszautasítani őket, a tankötelezettség mellett, az igazság arculcsapása lett volna. És mégis, a város 357,970 frtnyi költségvetésében az 187²/₃. iskolai évben iskolai czélokra 28,110 frtot szerepeltet, a mi 7 85⁰/₀, míg a megelőzőtt évben még csak 3·79⁰/₀ volt e czélra felvéve.

187³/₄-ben Arad város iskoláiban már 1862 tanulót oktatott 30 férfi

és nőtanító 39 teremben, melyek jórésze bérhelyiségben volt. Iskolai épületnek a város az iskolaszék kérelmére átengedte a lyceum felépültével üresen maradt régi gymnasiumot. Ide költöztették be a fiúiskolát. Voltak — így Arad egyik legbuzgóbb tevékenységű polgára Wallfisch Pál — a kik tiltakoztak az ellen, hogy ezen régi és czélszerűtlen épület ismét iskola legyen, de a szükség parancsolt és a közgyűlés ennek engedett. A városnak ekkor már 400,252 forintra emelkedett költségéből iskolai célokra 8·48%-ot használt föl, azaz 33,950 forintot. A polgári iskolán kívül ezt a költségzsaporulatot a leányiskolák fejlesztése és egy új iskola emelése okozta. A templomútczai leányiskolát ugyanis hat osztályúvá fejlesztették.

A város északi végében, a vasút körül, mind rohamosabban fejlődött a népesség. Egy egészen új telepítvény keletkezett, melynek lakói — nagyobbára vasúti és gyári alkalmazottak — gyermekeik számára iskoláért folyamodtak a városhoz. Kaptak egy szűkös bérházban iskolát, melyben leányokat és fiúkat vegyest három osztályban tanítottak. A következő iskolai év fejlődéséből különösen az a törekvés domborodik ki, hogy az iskolaszék régibb határozata szerint a leányoktatás külön választassék a fiúkétól.

Ez a fejlődés a személyi és dologi kiadásokat oly mértékben emelte, hogy a közügyek iránt érzékkel bírók is pihenőt kívántak, nehogy a várost túlterheljék. Már 40,500 forint volt az iskolaszék szükséglete a város 407,410 forintnyi költségvetésében, tehát 9·94%. Új pénzforrásról kellett tehát gondoskodni. Találtak is, de a tandíjmentesség elvének fölláldozásával. Az iskolaszék t. i. 1875. áprilisi gyűlésén kimondotta, hogy iskoláiban tandíjat fog szedetni.

Előbb a tandíjat leszavazták a városatyák, de már 1875-ben nem. Csak azt kötötte ki a határozat, hogy az így begyűlő pénz kizárólag iskolai célokra, első sorban az osztályok szaporítására, fordítottassék. A következő 1875⁵/₆-iki iskolai évben ezen a czímen már 5221 forint gyűlt össze. A kiknek szegénységét a városi hatóság igazolta, azoknak az egész vagy legalább a féldíjat elengedték. Sőt a tandíjalap növekedtével a féldíjnál is kevesebbet szedtek tőlük. Fizettek az I. és II. osztályú gyermekekért egy évre 4 forintot, a III. és IV. osztályuakért 6 forintot, az V. és VI. osztályuakért s a polgári iskola I. és II. osztályába járókért 8 frtot. A polgári iskola III. és IV. osztályában 10 forint volt az iskolázás évi díja. Három évre a tandíjat az elemi iskolák számára általában 6 frtban, a polgári iskola számára 8 frtban állapították meg. Ekkor is voltak, a kik a korábbi álláspontról a tanítás ingyenességeért szállottak síkra, de a városatyák többsége a szükséglet tartotta szem előtt. — Még ez év folyamán szaporodtak is és jobb helyzetbe jutottak a város iskolái.

A fiú- és leánytanulók száma mindig emelkedett s minden évben kellett egy-két új tanítót választani. A bérházak száma is fogyott, a város saját iskolai épületei pedig szaporodnak. 1882-ben fölépítik a gáji iskolát

egy teremmel és a tanítónak való lakással. A hol eddig minden évben keservesen panaszkodtak az iskolalátogatók, hogy a gyermekek nem járnak iskolába, mind többen jelentkeznek, úgy hogy 1885-ben már 175 gyermek lévén, egy teremmel meg kell toldani a három esztendőös épületet. A templom-útczai fiúiskolát, a nagy multtal bíró régi gymnasiumi épület helyébe építették. Ott az elemi iskola négy osztályának, a polgári iskolának és a létesítendő kereskedelmi iskolának kellett helyet találni. Később a körúton, a Marosparton, új épületet kaptak a leányok.

A tandíj 1884/5-ben már 9816 frt, a következő évben 13,100 frt volt 2935 tanuló után. A növekedő tandíjra az iskolák költségeinek fedezhetése végett szükség is volt. A felső leányiskola szűk helyiségben szorongott a templom-útczai épületben, az V. és VI. osztály növendékei is oly nagy számban voltak, hogy egy osztályt párhuzamosítani kellett. Azt is szeretnék volna a szülők, hogy a kétosztályu felső leányiskolát az állam hatosztályu felsőbb leányiskolává vagy legalább négyosztályuvá fejlessze. Ezt pedig csak úgy lehetett remélni, ha a város megfelelő helyiséget ad hozzá. Így érlelődött meg a nagykörúti iskolaépület szükségessége. Telke (750 □-ölnyi) volt a városnak a megyeház-útcza sarkán. A város tehát elhatározta az új iskola fölépítését; a miniszter helybenhagyta a határozatot.

Az épület elkészült s beköltözött az V. és VI. osztály és a felső leányiskola két osztálya. Most aztán végleg szervezte az iskolaszék a leányoktatást. A leány polgári iskolában az első évben 288 tanuló volt. A következő évben a szám már erősen felszökönt, minek eredményeként itt is párhuzamosítani kellett az első osztályt, mint a polgári fiúiskolában, a hol a tanári kar évről-évre nagyobbodott. Ez évben (1889/90-ben) Arad város iskolai szervezete még egy taggal szaporodott. Ez a nőipariskola, mely szintén láncszem nőnevelésünk fejlődésében. Magán körökben is, a sajtóban is föl-fölmerült egy-egy hang, hogy a 12—14 éves leánykáknak tanulniok kell még valamit, hogy a gyakorlati életben megállhassanak.

A női ipariskolába kétféle tanulót vettek föl. Olyakat, a kik a felső, illetve polgári leányiskolát elvégezték és olyakat, a kik még iskolába járván, csak a szünetidőben járhattak ide. Azok tandíja havonként 3 forint, ezeké 50 krajczár. Helyiségül a szentpétertéri leányiskolának a polgári leányiskolába helyezett II. osztályáét kapta az új iskola. Ezt később ismét a Szentpétertérre kellett telepíteni, honnan így a fiúosztályok szorultak ki. Ezek a nehézségek Salacz iskolaszéki elnököt arra sarkallták, hogy még egy iskolaépületet emeltessen a leányok számára. Nem volt könnyű dolog, mert a város költségvetését újabb teherrel megrakni nem lehetett. Így is 1889/90-ben 466,881 forintnyi budgetben 63,568 forint (13.61%) az iskolaszék költsége. De konvertálván a tandíjalap terhére fölvett régi kölcsönöket, föl lehetett venni újabb 20,000 forintnyi kölcsönt. 29,466 forintnyi költséggel 1890-ben a ó városháza mögött a Hassinger- és Rákóczy-utcza

közt igen jól berendezett leányiskolát emeltek, melyben 1891-ben négyosztályu elemi leányiskola és a körútról idehelyezett ipariskola nyílt meg.

A leánynevelés mellett 1889/90-ben még két ügy foglalkoztatta különösen Arad iskolaszékét:

2. A siketnémák oktatása és a kisednevelés. Eddig a város három magán-kiseddóvót támogatott, most aztán ezt a segítséget megszüntette és a Pernyáva városrészben, egyelőre bérházban óvóintézetet nyitott. Hosszasabban és erősebben foglalkoztatta azonban a közönséget a siketnémák iskolája, melynek keletkezése mindig szép emléke lesz az aradi társadalom emberies érzésének.

A siketnémák iskolai oktatása alig bir 140 éves multtal s 1902-ben lesz száz esztendeje annak, hogy hazánkban is foglalkoznak (a váczai intézetben) e szerencsétlenek oktatásával. Aradon 1885-ben keletkezett az első községi jellegű magyar siketnémák-iskolája. Keletkezése szorosán össze van nőve Roboz József, jelenlegi váczai siketnéma intézeti igazgató, nevével, a ki 1884-ben, mint az aradi izraelita iskola tanítója, szabad idejében több ilyen szerencsétlen gyermeket tanított a beszédre. Az eredmény oly szép volt, hogy azzal ismerőseit elragadta.

A királyi tanfelügyelő, Varjassy Árpád is, előszeretettel támogatta a közoktatási miniszternél ez ügyet, ki a Röck Szilárd-alapból előbb 300, aztán 500 frttal segítette évenként. A város pedig látva a nemes munka szép eredményét, helyiséget, fűtést, világítást, majd 200 frtnyi évi segítséget szavazott meg. Ilyen alapon azonban még nem lehetett fentartani, annál kevésbé fejleszteni az intézetet. Felolvasások, népmulatságok egyszer-egyszer megtöltötték a lelkes felügyelő-bizottság pénztárát, de az annyifelé igénybe vett jótékony közönség négy év után kimerülni látszott. A felügyelő-bizottság azért 1889-ben följajánlotta a városnak iskoláját. Ez 1890. márczius 1-én egyelőre ideiglenesen átvette Roboz Józseffel együtt, meghagyván ennek ezer forintnyi fizetését. Miután az állam az eddig évről-évre kiutalványozott 500 forintnyi évi segélyt mindenkorra biztosította, a város 1892. novemberben végleg besorozta szervezetébe ez iskolát. Ügyeinek vitelére az iskolaszék a maga kebeléből külön bizottságot küldött ki.

Roboz a siketnéma oktatás mellett a hebegők és dadogók beszéd-fogyatékoságainak javításával is sikerrel foglalkozott. E minőségében ép úgy, mint eredeti emberbaráti foglalkozásában nemcsak a szakkörök figyelmét vonta magára, hanem a közoktatási kormányt is, mely 1894-ben Budapesten a beszédben fogyatékosok tanfolyamát bízta rá. Így állása megürült s Elias Jakab addig temesvári tanítóban kapott hozzáértő, szerény és munkás utódot. Ezen emberbaráti intézet alapítása idejétől fogva eddig (1890-ig) már 42 gyermeket részesített a nevelés és oktatás áldásaiban. Tanfolyama hat, esetleg nyolcz évre terjed. Az 1895⁵/₆ ik iskolai

évben két osztály állott fenn, az első osztály 8, a második 2 tanulóval. A tanfolyamot elvégzett iparostanulók részére 1894. óta külön iparostanuló-tanfolyam áll fenn, melyet a városban mestereknél elhelyezett tanoncok felszabadulásuk idejéig tartoznak látogatni. A folyó 1895⁵/₆. iskolai évben 8 iparostanuló jár, kik heti 7 órában nyernek oktatást, mely időből 3 óra szakrajzolásra fordítatik; az utóbbi tantárgyat érzékeny társaikkal közösen tanulják. Tavaly 6 iparostanuló volt beírva, az év végéig 5 járt; ezek közül is csak egy nem mutatott fel kellő eredményt. Az általános tanterv egyelőre azonos a váci országos intézet tantervével. A tantárgyak az ének kivételével ugyanazok, a melyek a népiskolára nézve is kötelezők.

Az aradvárosi községi siketnéma-iskola a modern paedagogia igényeinek megfelelően, gazdagon van ellátva tanszerekkel, különösen szemléleti tárgyakkal, képgyűjteményekkel és térképekkel. A könyvtár a legkiválóbb magyar és német idevágó szakmunkákat és folyóiratokat tartalmazza. Az iskolának eddig még nincs saját épülete; egyelőre a templom-utczai községi leányiskola épületében egy tágas, világos, jól fűlő és szellőző terem áll rendelkezésre. A fiuk tornatermül a községi polgári fiúiskola tornatermét használják, a leányok a községi nőipariskola Hasszinger-utczai helyiségeiben tanulnak. Internatus ehhez képest nincs, de a vidéki növendékek szállásadóiknál is az igazgató felügyelete alatt állanak. A személyi kiadások az 1896. évi költségvetésben 1190 frtban voltak megállapítva, a dologiak körülbelül 100 forintot tettek ki. Fizetést csak az igazgatótanító élvez, a tornászatot és a női kézimunkát a város más iskoláinál is működő tantervek látják el díjazás nélkül. Az egy tanulóra fordított kiadás 129 forintra rug, ide csak a mindennapos tanulókat számítva. E kiadások fedezetéül szolgál a Rökk-téle alapból 500 forint rendes állami segély, Aradvármegyének 120 forintos segélye, 52-74 forint az 1129-61 frtot kitevő törzsvagyomból és egy magán 100 forintos alapítvány után várható kamatjövedelem, végül 40 frt tandíj. A fedezet nélkül maradó összeggel Arad város közönsége járul az iskola fentartásához. Az iskola fejlesztésére és nagyobbitására fog fordítani a 18-ik jótékonycélu államsorsjáték tiszta jövedelméből juttatott 10-edrés, 13,000 frtnak, kamatjövédelmé. A tanulók túlnyomó többsége rendszeren tandíjmentességet élvez; a helybeliek ezen fölül a várostól könyveket, író- és rajzszerkeket is kapnak, a legszegényebbek 2 rend ruhát és cipőt, valamint a 4 téli hónapra át »A szegény tanulókat segélyező egyesület« által fentartott tápin-tézetben naponta meleg ételt kapnak délre. Az iskolától nagyon távol lakó gyermekek részére, a közúti vaspálya-társaság szabad menetjegyeket szokott adományozni. Az emberszeretet összes tényezői igyekeznek a sorsujtotta e százanandó szerencsétlenségen segíteni. — Vidékiek részére nincsenek még ösztöndíjak, de minden lehető kedvezményben részesítettek. Két aradmegyei illetőségű tanuló pedig a megye által nyújtott 120 frtnyi

évi segélyért tandíjmentesen vétetik fel. Állandóan négy és 1894. óta, midőn a rajztanítással az igazgató-tanító bizott meg, három tanító működik a siketnéma-iskolánál.

1891-ben építettek a Neuman testvérek a Gáj-külvárosban tizezer frt költséggel egy kisedóvodát, melyet »Alapítványi óvoda« czímen 1892/93-ban adtak át rendeltetésének, a városi iskolaszék fenhatósága alá helyezve azt, mely óvónőül Hanacsek Lujzát választotta, ki ezen oláhlakta városrészben nemes buzgalommal teljesíti nemzeti misszióját, melyben az alapítók is támogatják, kik egyébként 5000 forint örök-alapítvánnyal járultak e községi jellegű óvoda kiadásainak fedezéséhez. Az ez évi kiadás kitétt 65,888 forintot, ami a törvényhatóság 403,940 forintnyi közköltségének 16.31%-át teszi. A kisedóváról szóló 1891. évi XV. t.-cikk végrehajtása újabb terhet rótt a városra. Aradon fennállott már 5 kisedóvoda, 2 községi és 3 magánóvoda, melyeket a város évi 200—200 frt segélyben részesít; még sem tért ki az elkerülhetetlen szükség elől és a Pernyáva külváros részére felállított egy új óvodát, melyet e nyári hónapok tartamára gyermek-menhelylyé alakít át. A tandíj havi 50 krban állapított meg, a szegénysorsú szülők gyermekei azonban tandíjmentességet élveznek. Az Ujtelepen, a hol rövid idő alatt nagy gyártelepek létesültek, melyeknek alkalmazottjai nagy kontingensét szolgáltatták a tanköteleseknek, az egyszerre felszaporodott nagy létszám miatt ismét új iskola-helyiségekre lett szüksége, ami a város úgy segített, hogy a vezetőtanító lakásának és az ehhez tartozó kert telkének felhasználásával kibővítette a Béla-téren levő iskolát négy osztályúvá, ellátta a szükséges mellékhelyiségekkel és 4544 frt 99 krban megállapított építési költségét az ilyen célokra teremtett tandíj-alapból utalványozta ki. A természetes fejlődés arányait és a város áldozatkészségének fokát tünteti fel az az adat, hogy a míg az 1891—92-ik év iskolai szükséglete a városnak 426,330 frtnyi költségvetéséből 72,105 frtot (16.91%) igényelt, addig 1892—93-ban a 461,030 forintnyi közköltséggel szemben az iskolák 78,884 frt 64 krajczárral szerepelnek (17.11%). Az évben 65, ebben már 70 tanerő működött a községi iskolákban. A felszaporodott növendékek új osztályok nyitását kívánták számos iskolában. Párhuzamosítani kellett végre a polgári fiúiskola osztályait is. A Gáj külvárosi alapítványi óvodát az iskolaszék a nyári munkaidő tartamára nyári menedékházzá bővítette ki; ezen óvoda vezetője miniszteri engedéllyel jogosultságot nyert, hogy nyári menedékházakat vezető dajkák képzésére tanfolyamot nyisson, s a szükségletek fedezésére 200 forint állami segélyt nyújtott. E tanfolyam július 1-től egy hónapon át tartott, a melyen 11 nő nyert képesítő bizonyítványt. — A községi iskoláknak kiadása ezen évben a törvényhatóságnak 461,030 frtnyi költségvetésébe 17.11%-nak megfelelő 78,884 forint 64 krkal volt beállítva.

3. A tanítók fizetése. Az 1893—94-ik iskolai évnek kiemelkedő momentuma, hogy Arad város törvényhatósága, tekintettel a drágaság okozta súlyos megélhetési viszonyokra, tekintettel arra, hogy a tanítóknak és tanítónőknek rangban való előléptetésre kilátásuk nincsen, a munkakedv fokozása és a tett szolgálatok elismerése szempontjából rendezte valamennyi tanító és tanítónőjének fizetését olyképpen, hogy a megélhetés és a fokozatos fizetésemelés biztosítva legyen. A tanerők javadalmasítását rendező szabályzat a községi iskolaszék hatósága alatt álló összes községi iskolák tanszemélyzete részére, kivéve a siketnéma iskolai tanítót, az iskolaszéki jegyzőt és kisegítő tanítókat, *három fizetési fokozatot* állapít meg, u. m.:

1. A polgári fiúiskolai tanítók:

I. fokozata	1000	frt	évi	törzsfizetés,	240	frt	évi	lakkbér.
II. „	900	«	«	«	240	«	«	«
III. „	800	«	«	«	240	«	«	«

2. A polgári leányiskolai tanítónők:

I. fokozata	900	frt	évi	törzsfizetés,	240	frt	évi	lakkbér.
II. „	800	«	«	«	200	«	«	«
III. „	700	«	«	«	200	«	«	«

3. Az elemi iskolai férfitanítók:

I. fokozata	750	frt	évi	törzsfizetés,	240	frt	évi	lakkbér.
II. „	650	«	«	«	200	«	«	«
III. „	600	«	«	«	200	«	«	«

4. Az elemi iskolai tanítónők:

I. fokozata	700	frt	évi	törzsfizetés,	200	frt	évi	lakkbér.
II. „	650	«	«	«	200	«	«	«
III. „	600	«	«	«	200	«	«	«

5. A kézimunka tanítónők:

I. fokozata	600	frt	évi	törzsfizetés,	100	frt	évi	lakkbér.
II. „	550	«	«	«	100	«	«	«
III. „	500	«	«	«	100	«	«	«

6. A tornatanító:

I. fokozata	700	frt	évi	törzsfizetés,	200	frt	évi	lakkbér.
II. „	600	«	«	«	200	«	«	«
III. „	500	«	«	«	200	«	«	«

A tornatanítói állást az iskolaszék az 1895—96-ik iskolai évtől kezdve beszüntette, a tornatanítással megbizva az osztálytanítókat, kiknek ezért osztályonként 50 frt tiszteletdíjat szavazott meg.

7. *Az óvónők és gyermek-menedékházak vezetőinek:*

I. fokozata	500	frt	évi	törzsfizetés,	lakás	az	óvodában.
II. «	450	«	«	«	«	«	«
III. «	400	«	«	«	«	«	«

8. *A siketnéma iskola* tanítói állásánál csak egy fokozat van 800 frt évi törzsfizetéssel és 240 frt évi lakbér, három cikluson át 80 frt és azontúl 50 frtnyi ötödéves korpótlék. 9. *Az iskolaszéki jegyző* fizetésében sincs fokozat; évi járandósága 800 frt törzsfizetés és 240 frt lakbér, három cikluson át 80 frt és azontúl 50 frtnyi ötödéves korpótlék. Ezen állás állandó s jövőre arra csak oly egyén lesz megválasztható, kinek polgári iskolai képesítése van. 10. *Kisegítő tanítók* fizetésében szintén nincs fokozat, törzsfizetésök egyenkint 500 frt évi fizetés és 100 frt lakbér.

A polgári fiu- és polgári leányiskolai igazgatóknak az iskola vezetéséért igazgatói átalányul 300–300 frtot állapítottak meg. Az elemi iskolai igazgató és vezető tanítók e czímen annyiszor 25 frt átalányt nyernek, a hány külön osztály van a vezetésükre bízva. Egyesített osztályok csak egy osztálynak tekintetnek. Az aradvárosi női ipariskola igazgatójának évi igazgatói átalánya 100 frt, a siketnéma iskola igazgatói átalánya 50 frt. A korpótléket öt-öt évenként három egymásután következő cikluson át az I. fizetési fokozatban élvezett törzsfizetés után számítandó 10%-ban, azontúl pedig 50 frtban állapították meg. A korpótlék száma nincs korlátozva s a nyugdíjba is lesz beszámítva. Az új fizetési szabályzat 1894. január 1-én lépett életbe, ezen időponttól kezdve minden ujonnan alkalmazandó, a rendes és segédtanítói cím elhagyásával, a III-ik fokozatban előirt javadalmazás élvezése mellett léphet a város szolgálatába. Ezen fokozatban a megválasztott tanerő a meghívástól számítva három évig marad s ha működése ellen az iskolaszék kifogást nem tesz, annak leteltével a II-ik fizetési fokozatba lép elő. Ezen fokozatban az illető öt évig marad, s ha működése megfelelt a várakozásnak, az iskolaszék előlépteti az I. fokozatba. A szokásos próbaévet betudják az első 3 évbe. A kisegítő tanítók mint ilyenek sem fizetés felemelésben, sem korpótlékban nem részesülnek s így ezen minőségben töltött idejüket sem a fokozatos előléptetésnél vagy későbbi korpótléknál, sem pedig a nyugdíjnál nem számítják be. E fizetési szabályzatnak van egy, az ügy érdekében igen lényegesnek mondható pontja, mely a vidékről Arad községi iskoláihoz megválasztott tanító vagy tanítónőre nézve kimondja, hogy a mennyiben az illetőnek megválasztatása eddig működésével szerzett érdeménél fogva a városi tanügyre nézve előnyösnek látszik, az iskolaszék a másutt töltött összes szolgálati éveit figyelembe veheti. A 40-ik évet meghaladott tanítót vagy tanítónőt a város községi iskoláiba nem választják meg. — A korpótlékek megadása már nem az érdemes működéstől van függővé téve, mint a II. és az I. fokozatba való előléptetés.

Ezen fizetésrendezés az iskolaszéknek 1894-re megállapított 80,564 frt 20 krajczárt kitevő költségelőirányzatát 5185 frt többlet kiadással tetőzte s így a városnak 480,310 frtnyi közköltségével szemben az iskolai kiadás 85,749 frt 20 krral szerepelt (17.10%). Az alkotmány helyreállítása óta ez volt Aradon a harmadik fizetésrendezés. Az első 1869-ben történt, a második 1883-ban.

Az 1894⁴/₅-ik iskolai évben a tanulók számának a megelőzőt évi 3800-ról 4026-ra történt felszökése a megfelelő intézkedések egész sorozatát tette szükségessé. Mint már fennebb kimutattuk, Aradnak 1868⁸/₉-ben 6 elemi iskolája volt, melyekben 10 tanító tanított 997 gyermeket, míg 1894⁴/₅-ben 9 elemi iskolájának 44 tantermében elhelyezett 49 osztályban 47 tanító 3200 gyermeket oktatott; ezekhez csatlakozik egy polgári fiú- és egy polgári leányiskolájának 15 tanteremben, 13 osztályban 19 tanár és tanítónő által oktatott 749 növendéke; van egy nőipariskolája 3 tanterővel, 49 növendékkal és 1 siketnéma iskolája 6 tanulóval. Ma Arad közönsége 498,560 forintnyi közköltségéből 17.51%-ot, vagyis 87,341 forintot fordít községi iskolai célokra, egy tanuló 21.69 frtjába kerül a városnak, ide nem számítva azt, hogy a felekezetek közül a róm. kath. egyháznak 1895-ben 2567 frt, a gör. kath. egyháznak 1025 frtot, a gör. kel. felekezeteknek 1847 frt 59 kr., a helv. hitv. egyházközségnek 500 frt, az ág. h. ev. egyházközségnek pedig 200 frt kultuszköltséget fizet; ezenkívül a közoktatási járulékból 5% visszatérítés czímén a gör. kel. román felekezet 1250 frtot, a gör. kel. szerbek 643 frtot, az ág. hitv. ev. hitközség 550 frtot és az izraelita felekezet 3300 frtot kapott ez évben a várostól. Aradon a modern haladás és a valódi felvilágosultság iránti érzék nyomait fejlődésének minden időszakában feltaláljuk.

Az egységes és tudatos vezetés elve megvalósult, midőn Arad város törvényhatósága szakítva az eddigi rendszerrel, 1881. januárban elkülönítette az iskolák adminisztrációját azok szellemi vezetésétől. A pénzügyi gondok a polgármesternek vállaira hárultak, míg a szellemi vezetésre *iskolafelügyelői* állást szervezett, melyre dr. Köpf János Aradváros iskolaszéki elnöke választatott meg. De ez még nem jelentett szakfelügyeletet, mely Arad községi iskoláiba Simay István polgári iskolai igazgatónak 1883. év szeptember 17-én felügyelővé történt megválasztásával tartotta bevonulását. Fizetését 1200 frtban és 163 frt irodai átalányban állapította meg a törvényhatóság, mely neki *tiszteletbeli tanácsnoki* czímet is adott. Az első *szakfelügyelőnek*, kiváló szakértelme, hivatottsága ethikai tartalmat kölcsönzött ezen állásnak. E tartalmat hatályosabbá tette az ezen álláshoz fűzött tág hatáskör, melyet 1887-ben, midőn a város szervezési szabályait jóváhagyás végett felterjesztette, a miniszter rendelete sokkal szűkebbre vont meg.

Arad város összes községi elemi fiu- és leányiskoláiba az 1894—95.

iskolai évben 3200 tanuló, 1733 fiu, 1467 leány járt, kik közül nyelvre nézve volt 2778 magyar, 165 német, 168 román, 70 szerb, 7 tót, 8 cseh. Vallás szerint 2312 róm. kath. 18 gör. kath., 251 gör. kel., 362 helv. hitv., 96 ág. h. ev., 161 izraelita. — A *polgári fiúiskolában* keletkezése óta 3536 tanuló járt, kik közül a IV. osztályt sikerrel végezték 642-en. A *polgári leányiskolába* 1888—89. óta 2242 leány járt, sikerrel végezték a IV. osztályt 434-en. A 3 községi és 2 magánóvodába és egy magán-gyermekkertbe összesen 700 kisdéd járt és pedig 326 fiu és 374 leány, kiktől 353 frt 50 kr. tandíj folyt be. Tandíjban befolyt valamennyi foku iskolában 1894—95-ben 18,078 frt 97 kr.

A községi iskolában 11 ifjusági, 11 tanítói és 4 közös *tantestületi könyvtár* volt felállítva. A tantestületi könyvtárak gyarapításához a város közönsége egyenkint 50, összesen 200 frttal járul. Az elemi iskolák tanulói könyv- és szertárdíjban 20, a polgári iskolák növendékei fejenkint 50 krt fizetnek, mely alól a tandíj mérséklésben részesülők azonban fel vannak mentve. Az *ifjusági könyvtárakban* 2306 mű van 2120 frt 64 kr. értékben; a tanítói könyvtárakban 2401 mű 4110 frt 44 kr. értékben; a közös test. könyvtárakban 710 munka 1299 frt 97 kr. értékben. A szertárakban 3696 frt 69 kr. értékű 7500 drb. tanszer van elhelyezve. A községi iskolai épületek értéke 350,600 frt, melyeknek berendezésére és felszerelésére a város 21,931 frtot költött.

Iskolaszéki elnökök voltak: *Atzél* Péter polgármester (1867—1869), *Fényes* Károly (1869—1870), dr. *Tanfj* József (1870—1871), dr. *Aradi* István (1871—1872), br. *Bánhid*y Béla (1872), *Molnár* Pál (1872), dr. *Köpf* János (1872—1880), *Institoris* Kálmán (1880—1884), *Salacz* Gyula polgármester 1884-től mostanáig.

4. Iskolai jótékonyág. A népoktatás céljainak támogatására, a szív tényei által sokakat megnyerni és megtartani a közművelődésnek, az *Aradi szegénytanulókat segélyező egyesület* vállalkozott. E ma már megizmosult egyesület 1882-ben, a midőn szerény szervezettel megalakították, »Rongyos-egylet« nevet viselt, a mely feladatául tűzte ki az iskolába járó szegény tanulókat télen meleg ruhával ellátni. E célját azonban csak kis mértékben érvényesíthette. A »Rongyos-egylet« összes jövedelmét a háznál hasznavehetetlen lomok eladásából befolyt összeg képezte. Az anyagi siker és a társadalmi érdeklődés vajmi csekély, úgyszólván semmi sem volt, úgy, hogy az egyesület csakhamar (két év után) feloszlott. Arad városának érdemekben gazdag polgármestere: *Salacz* Gyula és *Simay* István iskolafelügyelő nem hagyták az eszmét elkallódní s újból összehívtak egy alakuló gyűlést s megalakították a »szegény tanulókat segélyező egyesületet« (1885-ben). Az egyesület tagjai és támogatói leginkább az aradvárosi községi tanítónók és tanítók voltak. Az alapszabályokat módosították és igyekeztek a célt elérni, de csak apró és kevés

lépéssel haladhattak feléje, mert nem volt meg a társadalomban az egyesület iránt a kellő érdeklődés. Egy-egy télen csak 30—50 gyermek kaphatott téli ruhát. Arad város törvényhatósága ezen időben 500 frtot szavazott volt meg az egyesület támogatására. Látva annak tengődését, 1890. évi december havában tette meg Kovács Vincze polgári iskolai tanár a választmányi ülésen azon indítványát, hogy az egyesület szervezetét és vezetési módját meg kell változtatni, mert az nem felel meg a mai társadalmi viszonyoknak. A teljes siker érdekében az egyesületet a nők vezetésére óhajtotta bízni. Az 1891. évi október hó 18-án megtartott rendkívüli közgyűlés elfogadta az indítványt. E naptól kezdődik az egyesület virágzása. *Hauser* Károlyné az ő lelkes női választmányával fényes sikereket ért el. Ma el lehet mondani, hogy ezen egyesület körül csoportosul Arad város társadalma. S ezt főleg annak lehet tulajdonítani, hogy ezen egyesület *nemzetiségre és felekezetre való tekintet nélkül* mindenkinek nyújt segílyt, a ki arra valóban rá van utalva. Mig az előző években csak 30—50 gyermek kapott meleg ruhát, az újjáalakulás első évében, 1892-ben, már 210 árva részesült abban s gondoskodott, hogy az éhező árva és szegény tanulók négy hónapon át a templom-utcai fiúiskolának e célra berendezett helyiségeiben naponként tápláló meleg ételt kapjanak. 125 árva és szegény szokott a téli hónapok tartama alatt az egyesület éttermében ebédelni. Ez 1892. óta minden évben nagyobb mértékben történik. 1893-ban 225 gyermeket öltöztetett fel és 130 gyermeket étetett az egyesület. 1894-ben 240 tanuló kapott ruhát, lábbelit és 130 ebédet. 1895-ben 243 gyermeket védtek meg a hideg ellen meleg ruhával és lábbelivel, 130 tanuló (vegyesen: fiut és leányt) láttak el meleg étellel. Az utolsó négy évben az egyesület a maga elé kitűzött emberies czélokra közel 10 ezer forintot fordított. Tiszta vagyona kerek számmal 19,000 forint. Mikor az egyesület vezetését a jelenlegi tisztikar átvette, az egyesületnek 3292 frt 07 krja volt. Van 128 alapító, 600 rendes és 102 pártoló tagja. — Egyik közvetlen hatása ezen nemes hivatást teljesítő emberbaráti intézménynek az, hogy a községi iskolákban, a honnan a gyámolításra szorult szegényeit és árváit szedi, az igazolatlan mulasztások száma jelentékenyen csökkenik.

Arad város területén 1897-re összeíratott összesen 10,544 gyermek, és pedig 2637 óvodaköteles és 7907 iskolaköteles. Az óvodakötelesek közül, mint gondozásban nem részesülő, fel van tüntetve 174 fiu és 171 leány, összesen 345 kised. A 10,544 gyermek közül nem szerint: fiu van 5439, leány 5105. Vallás szerint: róm. kath. 5556, gör. kath. 173, gör. keleti 5224, ev. reform. 935, ágost. evang. 345, unitárius 5, nazarenus 2, izraelita 1304; nemzetiség szerint: magyar 7709, német 559, román 1788, tót 16, szerb 461, cseh 9, ruthén 2. A város kerületei szerint a 10,544 óvoda és tanköteles gyermek a következőleg oszlik meg:

	óvodás	iskolás	összesen
I. ker. Belváros	1149	3888	= 5037
II. ker. Sarkad	348	1010	= 1358
III. ker. Erzsébet külváros	612	1600	= 2219
IV. ker. Séga, Poltura, Gáj	428	1140	= 1568
Tanyák :	93	269	= 362
Összesen	2637	7907	= 10544

5. Aradi felekezeti iskolák. A felekezeti iskolák sorában a tanulók számára nézve első helyen a *görög keleti román* iskolák állanak. A *belvárosi elemi iskolát* 1840-ben, a *pernyávai* (kapa-utcza) elemi iskolát 1822-ben alapították. A *ségai elemi iskola* 1840-ben keletkezett. Ujabb keletű iskolák: a fejsze-utcza elemi iskola, végre a *gájkülvárosi elemi iskola*. Van ezeken kívül a román egyházközségnek egy *leányiskolája* a Deák Ferencz-utczában 34 növendékkal. A román tanítóképző mellett levő *gyakorló iskolában* egy tanító mutatja be a tanítóképző ifjuságának, a leendő tanítóknak, a gyakorlati tanítás fogásait; a gyakorló iskola tanulóinak száma az 1894—95. isk. évben 32 fiu volt. A *román tanítóképző-intézet-ről* a gör. keleti egyházzal kapcsolatban beszélünk. Megjegyzendő, hogy az állami tanítóképzőbe a mostani (1895—96-dik) iskolai évre az eddigénél nagyobb számú román növendék jelentkezett, azonkívül a román képzőből szeptemberben 19 tanuló ment át.

A hét román népiskola osztatlan vegyes osztályaival messze mögötte marad a városiaknak, melyekbe 212 románajku tanuló jár. A *szerb* iskolák pedig a hitközségben évek óta tartó villongások miatt jóformán csak névleg léteznek. A tanítók és a gyarló iskolák megvannak, de az oktatás eredménye silány annál a kevés növendéknél is, a ki oda téved. A *belvárosi szerb iskolába* az 1894—95. isk. évben 18 fiu és 17 leány járt; a csutora-utczaiba 30 fiu és 26 leány, a *gáji szerb* iskolának 42 fiu és 32 leány növendéke volt. 1792-ben nyílt meg Aradon az első szerb iskola. A községi iskolákat 1894—95-ben 86 szerbajku tanuló látogatta.

Midőn 1846-ban az *aradi ágost. hitv. evang. község* megalakult, felekezeti iskolát is létesítettek, de tanítót anyagi viszonyai miatt nem választhatván, az egyház lelkészei végezték a tanítás teendőit. Az iskola eleinte magánjellegű volt és a róm. kath. lelkészek által többször lett megtámadva; kivált azért, mert sok róm. kath. gyermek járt ide; végre a helytartó tanács megadta annak a nyilvánossági jogot. Ennek sorsáról különben az ágostai hitv. evangelikus egyházzal kapcsolatban már szó volt. Itt még csak azt említjük meg, hogy ez egyházközség 1895. évi 2736 frt 43 krnyi költségvetéséből iskolai czélokra fordított 1027 frt 26 krt, melyhez kultuszadóban 200 frttal és az iskolaadónak 5%-os visszatérítése czímén 550 frttal járult a város. Az 1894—95. iskolai évben 116 tanköteles közül 22 az ág. h. ev. iskolába, a többi a községi iskolákba

járt. A jelenlegi tanító László János, a Slöjd-féle kézügyességi foglalkozást is bevitte iskolájába, a mivel gyakorlati jelentőségét nagy mérvben fokozta. Az aradi *izraelita* hitfelekezet még 1830-ban alapított egy »*reál-főlelemi fiúiskolát*« és 1855-ben egy három osztályu *leányiskolát*. A fiúiskolában a német nyelv volt a tanítási nyelv, míg a magyar nyelv mint külön tantárgy tanított. 1862-ben az izr. iskolák *Wallfisch* Pál kezdeményezése folytán új szervezetet és a németajku tanítók nyugdíjazásával magyar tanítókat nyertek. Ez alkalommal a fiúiskola két alreál és egy előkészítő osztálylyal lett kibővítve, de ezeket az állami reáliskolának életbeléptetésével 1874-ben beszüntették; azóta az izraelita hitfelekezetnek van 4 osztályú fiú- és 4 osztályú elemi leányiskolája 8 tanteremmel, melyekben 182 fiú és 147 leány nyert oktatást nyolcz tanító és tanítónőtől az 1894—95. iskolai évben. A közs. iskolákat 362 izr. tanuló látogatta. A hitközség 30—33,000 között ingadozó budgetjéből iskolai czélokra ez évben 9282 forintot, ebből a tanítók fizetésére 4740 forintot fordított. A város a hitközségnek 1895-ben iskolaadóban 5⁰/₀-os visszatérítés címén 3300 forintot fizetett. A tanítóknak még 1867—68-ban megállapított 600 frtnyi fizetését e tekintélyes hitközség azóta nem javította. A tanítók mind megfelelő, törvényes képzettséggel birnak, kik közül a férfiak az osztályrendszer, a nőtanítók pedig a váltakozó rendszer szerint tanítanak. A szorgalmi idő 10 hónapban van megszabva és a tantervet illetőleg a miniszteri tantervet követik azzal a kibővitéssel, hogy a fiúiskolában a hitoktatásra osztályonként nem 2—2, hanem hetenkinti 8 órát fordítanak; a leányiskolai I. osztályban a vallástani és hébertantárgyak oktatását 6, a II. osztályban 7, a III. és a IV. osztályokban pedig 5—5 órán teljesítik, a mi miatt a fiúiskolában a heti órák száma 26, a leányiskolákban 25.

Az izr. elemi iskolák — mint a községi iskolák — márczius 15-én és október 6-án iskolai hazafias ünnepélyeket rendeznek; minden iskolai év végével meg a leányiskola nagy udvarán tartott évrő ünnepélyen kiosztják a Hirschl- és Fischer-féle alapítványok ösztöndíjait a növendékek között. A hitközségi iskolaszéken kívül annak mindenkori szerinti elnöke és egy »leányiskolai felügyelő női bizottság« gyakorolja az ellenőrzést. A boldogemlékü *Chorin* Áron főrabbi kezdeményezésére 1830-ban alapított fiúiskolának van egy 60,000 forintra becsült alapítványi háza. A leányiskola négy osztályuvá 1865-ben lett kiegészítve; báró *Sinától* kapott egy nagy telket azon kikötéssel, hogy minden évben 2—3 tanköteles gör. kel. tanulót tartozik felvenni, ha jelentkezik. Az izraelita elemi iskolák a multban is, a jelenben is magas színvonalon állottak és általános elismerésben részesülnek.

6. Magánnevelő intézetek. A *magán leánynevelő* intézetekből a *Nagy Antónia*-féle nyolcz osztályu volt összekötve női ipariskolával. 1883-tól 1890-ig állott fenn. Növendékei közül többen bennlakók voltak.

A *Városi Gizella*-féle két osztályú női ipariskolával egybekötött 6 osztályú nevelőintézet 1880. óta áll fenn. Az 1894—95. iskolai évben 37 növendéke volt. A nőipartanfolyamot végzett tanítványok közül 5-en a budapesti, kolozsvári és szabadkai tanítónőképző-intézetekben kézimunka- és házi-ipar tanítónői oklevelet kaptak. Ugyane tanfolyamnak növendékei közül jelenleg hatnak a ruhaszabás és varrás, kettőnek a nádszékfonás szolgál kenyérkereseti forrásul; a posta- és táviró hivatalnál hatan nyertek alkalmazást és 3 a könyvelői pályán működik.

Az Arad-Séga külvárosban létező *Handel Janka*-féle 6 osztályú magánintézet 1891. óta áll fenn. Keletkezése óta a Neuman testvérek az intézetet anyagi és erkölcsi bő támogatásban részesítik. 1894—95-ben 19 növendéke volt.

7. Tanonciskolák. Az *iparosképzést* Aradon a régi időben a *vasárnap*i (iparosinas) *iskola* szolgálta. Ezt azon iparos tanulók látogatták, kiknek arra kedvük volt, vagy a kiket arra mestereik kényszerítettek. A normanapok kivételével vasárnap délelőtt 9—11-ig elméleti oktatást nyertek, 11—12-ig hit- és erkölcsstani oktatásban részesültek, azonban csak a róm. kath. tanulók. A más vallásfelekezeti iparos-inasok lelki ügyét iskolában nem gondozták. Délután rajziskolába kellett járniok. A régi vasárnapi iskolából *alsófoku ipariskola* lett, melyben a szervezet előkészítő és ipariskolai osztályokat állított fel. Az előkészítő osztályokban (heti 6 órán = 4 elméleti és 2 rajzóra) elemi iskolai tanítókat alkalmaztak 10 szorgalmi hónapra felosztott 150 frt évi fizetéssel, míg az úgynevezett ipariskolai osztályokban polgári és középiskolai tanárok tanítanak heti 4 órán évi 200 frt tiszteletdíjért. A magasabb foku rajzoktatást szakemberek végzik évi 200 frt díj élvezete mellett. A felügyeletet az ipariskolai felügyelő bizottság teljesíti. Ez idő szerint a régi vasárnapi iskola »Iparos tanonciskola« nevet kapott, melynek tantervét miniszteri rendelettel szabályozzák.

Az 1894—95. iskolai évben 980 iparos tanuló iratkozott be, kik 1 frt tandíjat és a tanszerekért 1 frt 10 kr. mellékdíjat fizetnek. Az 1894—95. iskolai év kiadásaihoz az állam 1000 frt segélylyel, a tanulók 1917 tandíjjal járultak, a hiányt 2396 frtot a város pénztára pótolta. A fa- és fémpari iskoláról, más helyen lesz szó.

A *kereskedőképzésnek*, a kereskedő tanulók rendszeres iskoláztatásának, számai 1848-ig vezetnek vissza. Arad kereskedelmi testülete ugyanis belátva azt, hogy édeskevés az az ismeret, mit a tanulók a kereskedői pályára való lépésük alkalmával magukkal hoznak, elhatározta egy szakférfi alkalmazását, ki testületi segély mellett a kereskedő tanulókat vásár- és ünnepnapokon megfelelő szakoktatásban részesítse. *Rotter János* pesti kereskedelmi akadémiai tanárra esett választásuk. Rotter még 1848-ban elfoglalta állását és a tanulókat egyelőre két osztályba, majd háromba

osztva, megnyitotta *kereskedelmi magániskoláját*, mely, miután az fokoza-
tosan alreáliskolává alakult át, 1875-ig állott fenn. Ekkor a tanulók további
tanítását és nevelését a polgári iskola tanáira bízta. A vasárnapi iskola
ez időben is három osztályból állott és egy-egy tanárnak a fizetése 200
forint volt. 10 évig állott az fenn ily szervezet mellett, míg a közoktatás-
ügyi miniszter a vasárnapi iskolákat *esi iskolákká* alakította át. Rendelete
értelmében az alsófokú kereskedelmi iskolát a polgári község állítja fel és
közvetlen felügyeletét egy kilencz tagú bizottságra bizza. A bizottság a
tanítás idejét vasárnap délután 2—4-ig és hétköznapokon 5—7-ig, az
előadó tanárok fizetését óránként 2 frt díjban, a tandíjat egész évre 6
frtban állapította meg. A költségek fedezéseül szolgál a tandíj, a keres-
kedelmi testület által megszavazott évi 180 forint, melynek folyósítását
1893-ban beszüntette a testület; a hiányt a város pénztára fedezi, mely
az 1884/5. iskolai évben 960 forint, az 1894/5. iskolai évben pedig 1630
forint 40 kr. terhet rótt Arad városára. Az alsófoku kereskedelmi iskolát
az első évben 163 tanuló látogatta, míg 1894/5-ben 155. A szervezés
óta 10 év alatt 1527 tanuló részesült elméleti oktatásban. Egy 1893. évi
szeptemberben 24,784. sz. a. kiadott közoktatásügyi miniszteri rendelet
újfont szervezte a kereskedő tanulók iskoláját, elnevezve ezt »*kereskedő
tanonciskolá*«-nak. Az új tantervnek egyik lényeges intézkedését az
képezi, hogy a hiányos előképzettséggel bírók számára a rendes tanfolya-
mok mellé előkészítő osztályt szervezett. Az új tanterv és szervezet meg-
állapításához a közoktatásügyi miniszter kikérte az aradi tantestület véle-
ményét is, melyet legfontosabb részeiben figyelemre méltatott. Ez a
kereskedőképzésnek alsó foka. A kereskedelmi akadémiáról külön fejezet-
ben lesz szó.

8. Tanítóképezde. A *tanítóképzésnek* 1873-ban nyitott az állam inté-
zetet. Arad községi iskolái részére azóta kiválóan ez a tanítóképző adja
a tanerőket. Saját épülete még nincs, noha a város telket is, 30,000
forintot is ajánlott föl a miniszternek, hogy építsen. Fizet tehát lakbért a
Bibics-alapból épített lyceumnak, a hol 1882. óta, midőn az addig három
évfolyamu intézet négy évfolyamu lett, a szó szoros értelmében szoron-
gania kell. Az intézet első igazgatójává *Mikovich* László volt kinevezve,
de ő állását el sem foglalta, mert az 1873-iki a kolerának esett áldozatul.
Gajdos József igazgatása alatt kezdte meg az intézet működését. Mikor ő
1876-ban Aradvármegye kir. tanfelügyelője lett, igazgatónak *Kerner*
Pétert nevezte ki a miniszter. Kerner 1889-ben Lőcsére ment a felsőbb
leányiskola igazgatójának, azóta *Szabó* József, az intézetnek kezdettől
fogva tanára, vezeti az intézet ügyeit. Az *igazgató tanács*, melynek elnöke
hivatalból a királyi tanfelügyelő, formailag az intézet szellemi és anyagi
ügyeiért van mellé adva, de lényegileg közvetítő kapocs az iskolai és a
társadalom között. Dr. *Darányi* János, Arad város néhai főorvosának emlé-

két, a tanítóképző kegyelettel őrzi, mivel ő haláláig évi 100 forint tiszteletdíját föl nem vevén, ebből most az intézetnek több mint 3000 forintot tevő alapja van, melyből, majd ha az állam a tervezett épületet elkészítteti, mint a berendezésü betegszobákat fognak létesíteni.

Az aradi tanítóképző 22 év alatt 247 tanítót adott az országnak. Legnagyobb részök Torontál, Temes, Krassó-Szörény és Csanádmegyékben, valamint Arad városában és a megyében működik.

9. Az aradvidéki tanító egyesület. A tanítóképzésnek, a közművelődésnek nevezetes tenyezője Arad tankerületében az *Aradvidéki tanító egyesület*, mely 1895. júliusban ünnepelte meg 25 esztendei önzetlen munkásságának áldásos sikerét. Az Aradvidéki tanítóegylet szép czélokat irt zászlajára: A tanítók önképzését, a méltatlanul üldözött tanítók megvédését, a nevelés-tanítás szabadelvű eszméinek nemzeti viszonyainkhoz mért megvalósítását. 25 éves tettekben gazdag és sikerdús muitja beszél arról, hogy élén és a tagok sorában mindig oly férfiak állottak, a kik megértették a kor szellemét. Tiszteletreméltó és önzetlen feladatának megoldására olykép szervezkedett, hogy megosztotta a munkát a *központi választmány*, a *bíráló bizottság*, a *vitakör*, valamint a *vidéki fiókbizottságok* között. Az egyesületi tevékenységnek intenzivebb kifejtésére később *szakosztályokat* állítottak fel. A tagok működésüket hét szakosztályban fejtették ki: 1. nevelés-tanítási, 2. nyelvészet-történeti, 3. mennyiség-természettani, 4. művészeti (rajz, zene, ének, szépírás és testgyakorlat) 5. házi ipar, 6. női kézimunka, 7. állatvédők szakosztálya; ezekhez későbbben a női szakosztály, majd az orvos-paedagogiai szakosztály csatlakozott. 1878-ban határozta el a központi választmány, hogy a szakosztályok rendezzenek népszerű előadásokat. Az első ilyenmü előadást a természettani szakosztály rendezte, melyen *Antolik* Károly főgymnasiumi tanár (ez idő szerint pozsonyi áll. főreáliskolai igazgató) szerepelt mint előadó. Később néhai *Rozsnyay* Mátyás aradi gyógyszerész is csatlakozott Antolikhöz; e két természettudós fizikai kísérleteikkel oly vonzókká tették az egyesületnek felolvasó estélyeit, hogy a közönség élénk vágygyal leste azokat. Ezek rendezését 1879-ben kivették az Aradvidéki tanító-egylet kezéből, a mennyiben azok rendezésére az aradi főreáliskola és főgymn. három kitünő hirü tanára: *Antolik* Károly, dr. *Márki* Sándor és dr. *Fancsó* Benedek rendezték. Az Aradvidéki tanítóegylet neve alatt megkezdett felolvasó-ciklus adta meg az impulzust a közművelődést az iskolán túl szolgáló »*Kölcséy-egyesület*« alapításához is, melyet 1881-ben a nevezett három tanárnak tevékeny közremunkálkodása mellett létesítettek.

A központ a nevelésnek és tanításnak számos megoldatlan kérdése felé irányította működését, jelentékeny sikerekkel. Erre a kérdésre: »A férjzett és anyává lett tanítónők alkalmazhatók-e továbbra is?« az egyesület igenlőleg válaszolt. Az akkori idők felfogásának jellemzéseül szolgálhat a

III. egyetemes tanítógyűlésnek az A. V. T. E. részéről ajánlott ez a vita tétel: »A népiskolában a vallás tanítása a papokra, az erkölcs tanítása a tanítókra bízassék.« Elfogadta az ingyen oktatás elvét, mely egyébként az 1868. évi XXXVIII. törvénycikknek ki nem fejezett corollariuma. Záray Ödön kezdeményezésére megnyitották a templomutczai és pesti-úti (most Kossuth útcai) elemi iskoláknál a *felnőttek oktatásának tanfolyamát*, de ezt részvétlenség miatt ismét be kellett szüntetni. Az *iskolai takarékpénztárak* is képezték rövid ideig az egyesület kebelében az érdeklődés tárgyát, de az ezen eszméhez fűzött anyagi és ethikai sikerek jóval alúl maradván a jogos várakozáson, az amugy sem általán méltatott ügy lekerült a napirendről. Ez az egyesület volt Györgyössy Rudolf indítványára az »Eötvös-ünnepélyek«-nek kezdeményezője. Az ezen ünnepélyektől várt erkölcsi hatás méltó azon férfiúhoz, kinek emlékére ezeket az ünnepélyeket országszerte 1879 óta rendezik. A tanügypolitikai kérdések is méltatást nyerne ezen egyesületben, melynek az országgyűléshez még 1870-ben felterjesztett memoranduma oly kívánságokat vetett fel, melyek némelyike elől a törvényhozás nem is akart kitérni. Így megalkotta a többi között a tanítók nyugdíjtörvényét, melyet ez emlékirat szintén megsürgetett. — Midőn *Molnár Aladár* osztálytanácsos az ő ismeretes tervezetét »*A nép tanítók nyugdíjazása*«-ra vonatkozólag 1872-ben az országgyűlés elé terjesztette, az A. V. T. E. szintén feliratot intézett az országgyűléshez, melyben kérte: 1. az iskolák belserveszetének reformálását, 2. a tanítóknak szellemi függetlenítését, 3. az iskolaügyekre való felügyelet és vezetés rendezését és 4. a tanítók és családjuk megélhetésének biztosítékait. — Sokoldalú tevékenységét igazolja, hogy *irodalmi vállalatok* is voltak. Első vállalatát az »Évkönyv« képezte. Az évkönyv helyett a központi választmány Szöllőssy Károly indítványára 1875-ben egyleti közlöny kiadását határozta el. E határozat adott életet a Györgyössy által szerkesztett »Közlöny«-nek, mely az egyesület hivatalos organumául jelöltetvén ki, általa évi 200 forint segélyben részesítettet. Ezen szubvenzióért az egyesületi tagok ingyen kapták a lapot. A »Közlöny« szabad és független szellemtől volt áthatva. Hírnévre vergődött és tiszteletet szerzett az aradi tanítók nevének. Az 1878-ig havonként csak egyszer megjelent »Közlöny« az igények növekedtével heti lappá nőtte ki magát, »*Általános Tanügyi Közlöny*« nevet vett fel és Mádai Mátyásnak társszerkesztősége mellett folytatta munkálkodását. A részvétlenség azonban 1880-ban megszűnését vonta maga után. 1885. deczemberben az aradi községi tanítók körében egy konzorcium alakult, mely részvények útján kívánta az »Ált. Tanügyi Közlöny«-t hamvaiból újra feltámasztani. Az 5 év óta szünetelt lapnak első új száma 1886. január hó 7-én jelent meg, de a nemes czélt, hogy Arad és a vidék, meg a szomszédos megyék tanügyi körei közt szellemi kapcsolatot létesítsenek e lappal, maguk az iskola munkásai sem támogatták

kellő mértékben, e miatt a lap 4¹/₂ havi fennállása után újból letűnt a látóhatárról.

Volt az egyesületnek egy másik, általánosabb érdekek szolgálatára hivatottságát tekintve, jelentékeny érdemű irodalmi vállalata is. Györgyössy Rudolf a A. V. T. E.-nek 1874. évi IV. közgyűlésén azt indítványozta, hogy szerkesztessen az egyesület a ponyvairodalom butító és erkölcsi szempontból is káros hatású termékeinek ellensúlyozására a néposztályok látóköre, felfogása és szájaizéhez mért nyelven a ponyván árultatni szokott »históriák«-hoz hasonló kiállítású kiadványokat. Az egyesület elfogadta az eszmét, felajánlotta erkölcsi támogatását, de, kárára e méltánylást érdemlő ügynek, sikerre nem vezetett.

A tanítóegyesület gyakorlati érzékét sok irányban igazolta. Körültekinthető vezetősége megragadott minden alkalmat, hogy a közjó szolgálatára felvetett eszméket a maga körében ismertesse, gyakorlati értéküket mérlegelje és az emberiség hasznára gyümölcsöztesse. Hogy e részben a tenni kész jóakarattal nem állt mindig egyenes arányban az eredmény, mitsem von le e derék egyesület érdemeiből.

10. Aradvármegye népoktatása. Aradvármegye népoktatási viszonyai nem egyenlő méretűek minden pontján. A rónán nagyobb az anyagi jólét s ezzel arányban áll az iskolák fejlődési foka. A megye földjének emelkedésével süllyed a közműveltségnek általános színvonala is. A rónán mindenütt, csak helylyel-közzel nem, megfelelő iskolaépületek beszélnek a lakosoknak helyes érzékéről a kultúra fejlődő igényei iránt, míg a hegyek közt szálnalmas külsejű és a törvényes kellékeknek teljes hiányában leledző rozoga iskolák tanuskodnak arról, hogy itt a felvilágosodás gyarló gondozásban részesül. Ezen alacsony színvonal nem kizárólag az anyagi viszonyok korlátoltságában birja magyarázatát. A műveltségnek alapvetői maguk is a kulturának igen vékony mázával vannak bevonva s így alig lehet csodálkozni azon, hogy a fölvilágosodás mécsese az ő kezükben nem világít, csak pislákol. A görög keleti román felekezet vezetői e szomorú állapot megszüntetésére, mint látjuk igyekeznek valamit tenni, de a siker eddig nem kielégítő. A kir. tanfelügyelőnek az aradmegyei közigazgatási bizottságnak 1896. évi február havi ülésén tett jelentése szerint Aradvármegyében még mindig van 67 gör. kel. román olyan tanítói állás, a melyekben a tanítói fizetés a 300 frt minimumnál is jóval kevesebb. Hogy még ily nyomoruságra is akad vállalkozó, csak úgy érthető, ha figyelembe vesszük, hogy a kulturának e földhöz ragadt harcosai elemi iskolai képzettséggel vétetnek fel a felekezeti képzőbe, a hol minden előtt az egyház szolgáját (a lelkésznek egyházi funkcióknál segítő társát) és nem a közművelődésnek bajnokát nevelik belőle. A tanítók fizetésrendezéséről szóló törvény, mely intézkedik, hogy a felekezeti tanítókból azoknak, kik a törvényes minimumot saját hitfeleiktől nem kaphatják, az állam

pénztára adja meg a hiányt, nemes és hazafias célzt tűzött maga elé, de célzt alig ér, mert az egyházi hivatalos adatok mást beszélnek, mint a mit a köz-igazgatási közegek által a helyszinén fölvelt adatok mutatnak. A felekezetek közül az eddigi tapasztalatok szerint a görög keletiek az utolsók lesznek azokból, kik az állami és nemzeti együttérzésben az ország többi polgáraival összeolvadnak. Ez az indító oka annak, hogy az idézett törvény intézkedéseit minden rendelkezésre álló eszközzel kijátszzák, hogy ezzel tanítói karuk értelmi színvonalának emelkedését, a közműveltségnek terjedését és — főképpen — az államnak ezen törvénnyel megadott beavatkozási jogát illuzoriussá tegyék. Aradvármegye keleti részébe a mai áldatlan közviszonyok mellett még sokára fogja bevonulását tartani a tiszta felvilágosultság és hazafias szellem. Pedig volt idő, midőn ez a szellem itt sem volt oly destruktív, mint ez idő szerint. A Bach-korszakban magyar nyelven vezetett jegyzőkönyvekben teszik az egyházak jelentéseiket a megejtett tanítóválasztásokról. Ma más tünetek mutatkoznak e részben is. A vármegye nyugati részében az általános műveltségnek örvendetes képével találkozunk. Itt a magyar és a német elem ad a közviszonyoknak derültebb szint az ő hazafiságával és igyekezetével, melynek hatása alól nem vonhatják ki magukat a köztük lakó nemzetiségek vezetői sem. Általán véve Aradvármegye rónáin a közműveltség melegebb fogadtatásra talált.

Az aradmegyei kir. tanfelügyelőség tankerületében 1894/5ben 219 községben 351 iskola állott, melyekbe 66,383 tanköteles gyermekből még mindig csak 41,591 járt (ebből 21,000 román, 13,526 magyar, 6284 német, 408 tót, 348 szerb, 22 horvát és 3 ruthén); 467 tanító közül 59-nek nem volt képesítése. Arad városában 1 állami, 13 községi, 13 felekezeti és 2 magán és egy női ipariskola van. Magában a megyében — az 1894/5-ik iskolai évről szóló tanfelügyelői adatok — 6 állami, 44 községi, 289 felekezeti és 11 magániskola volt. Az összes iskolák közül 331 a saját házában, 20 pedig bérelt helyiségben működött 459 tanteremben. Az iskolaépületekhez tartozik 335 tanítólakás, 120 faiskola, 187 iskolakert és 150 testgyakorló tér. Az iskolák évi jövedelme készpénzben 273,973 forint, terményekben pénzértékre számítva 38,027 frt, összesen 312,000 frt volt, melyekből a tanítók javadalmazására (Arad városát is ideértve) 248,306 forint fordítottatott. A fejenkinti átlag 531 frt 70 kr., Arad város kiszakításával Aradvármegyében az átlag 417 frt 78 kr., míg Aradon 983 frt 57 kr. — A tankötelesekből (66,383) 6—12 éves fiú 23,810, leány 23,878, a 13—15 évesekből fiú 9560, leány 9135 volt. Vallás szerint 17,281 róm. kath., 3021 gör. kath., 38,951 gör. kel., 4038 helv. hitv., 1499 ágost. hitv., 11 unitárius és 1582 izraelita. Nyelvre nézve 19,922 magyar, 6723 német, 39,672 román, 588 tót, 463 szerb, 15 horvát. A tényleg iskolába járók (41,591) közül az elemi mindennapi népiskolába

járt 32,448, az általános ismétlő iskolába 6180, az iparos tanonciskolába 1660, az alsófoku kereskedelmibe 88, a polgári iskolába 758, a középiskolába 457. — A tényleg iskolába járt tankötelesekből legalább nyolcz hónapig föl járt 29,081, nyolcz hónapnál kevesebb ideig 12,510. A tanuláshoz szükséges könyvvel stb. birt 33,223, azokkal nem birt 8368. Elkövetett félnapi igazolatlan mulasztás volt összesen 706,722, abból fölmentetett 564,902. pénzbírsággal büntettetett 81,820 eset. A bírságpénzekből befolyt 4095 frt 50 kr.

A 459 tanteremmel bíró iskolákban van 535 fekete tábla, a közokt. miniszter által kiadott 127 szemléleti kép, 342 fali olvasótábla, 357 számoló gép vagy falitábla, 882 különböző fali térkép, 123 földgömb, 35 természetrajzi, 65 természettani, 62 szépírás és rajz falitábla, 62 testgyakorló eszközgyűjtemény, 101 iskolai és 13 népkönyvtár. — 118 iskolában magyar, 217-ben román, 4-ben szerb és 8-ban német-magyar volt a tanítási nyelv. A nem magyar tannyelvű elemi iskolák közül a magyar nyelv 146-ban sikerrel, 83-ban siker nélkül tanított. A 467 tanító közül magyarul tudott oktatni anyanyelvi képességgel (született magyar) 270, szó- és írásban teljesen 177, keveset 16, semmit 4.

Aradvármegye közigazgatásának kezelése alatt több olyan *alapítvány* van, melyek népoktatási célok támogatására tétettek és a keret kiegészítéseül e helyütt mellőzhetetlenül említendők. Ilyen a *népnevelési alapítvány*, melyet eredetileg szegény és kitűnő néptanítók jutalmazására fordítottak. De Aradvármegye törvényhatósági bizottsága 1889. január 14-én tartott közgyűlésén, tekintettel arra, hogy a díjazandó tanítók kiválasztásában nehézségek merültek fel a miatt, mivel a kívánt minősítés, hogy t. i. a tanító szegény és kitűnő legyen, nem mindenkor jár együtt, a népnevelési alapítványnak kezelésére vonatkozó 1871. évi törvényhatósági határozat megváltoztatása mellett kimondotta, hogy a népnevelési alapítvány kamatait egyes, a szűkölködő népiskolák segélyezésére vagy új iskolák létesítésére fordítja, mely segélyben községi és felekezeti iskolák egyaránt, de csak az esetben részesülhetnek, ha szervezetük és tanrendjük a népoktatásról szóló törvény kívánalmainak mindenben megfelelnek. A népnevelési alap 8274 frt 70 kr.

A *magyaryelvterjesztő alap* (8116 frt 34 kr.) kamataiból 8 nem magyar ajku, de a magyar nyelv tanulásában dicséretes előmenetelt tett gymnasiumi tanuló 20—20 frt jutalomdíjban részesült, a kamat jövedelem többi része pedig 1 frtos tallérokban a megyebeli népiskolák tanulói között osztatott szét; de miután ez a gyakorlatban czélszerűtlennek s a gymn. tanulók ily czímen való jutalmazása tárgytalannak is mutatkozott, mert a gymn. tannyelv különben is magyar lévén, annak elsajátítása nem érdemnek, hanem feltételnek tekintendő, a népiskolai tanulók között való jutalomdíjosztás pedig az eszközök szétforgácsolására vezetett a nélkül,

hogy állandó érvényű és általános hatást gyakorolt volna s miután továbbá a szóban forgó alapítvány kamatainak felhasználási módja írott szabállyal megszabva nincsen s az eddig gyakorolt jutalomdíjazások csakis szokás útján hozattak be, Aradvármegye törvényhatósága 1889. január 14-én tartott közgyűlésén a magyarnyelv terjesztő alapítvány létesítésére vonatkozó 1883. évi törvényhatósági határozat kiegészítéseül és az eddig követett gyakorlat megváltoztatása mellett kimondotta, hogy ezen alapítvány kamatait szintén iskolák segélyezésére fordítja.

A *Bohus-Szögyény Antónia-alap* (577 forint 35 kr.) kamataiból az alapítók: Bohus István és gróf Königssegg Emilia férjezett Bohus Istvánné, több világosi hölgy és vállalat, Szent-Iványi Sánka Stefanie, Szent-Iványi Anna, Sánka Irma, Szabados-Faludy Mariska, Török-Takács Lujza, Gogolák Hermin, Weber Emma, Krausz Róza, Nauta Mari, Kalivoda Irma, az Aradvidéki tanítóegylet kívánsága és »alapítványi levele« értelmében néhai Bohus-Szögyényi Antónia iránti kegyeletnek megörökítése végett a magyarvilágosi közs. iskolában egy vagy több tanulót felruháznak június 13-án, Antónia napján. Dr. Gaal Jenő országgyűlési képviselő, Gaal Matild férj. Czigler Gyuláné és ifj. Gaal Sándor, atyjuknak *gávai Gaal* Sándor, több évtizeden át Aradvármegye volt bizottsági tagjának emlékét gyermeki kegyelettel fentartani kívánván, 1887-ben 500 frtos alapítványt tettek. Céljáról a megyei közigazgatásról már volt szó. A *gávai Gaal-alap* ma 527 frt 96 kr. A *Szeidner Bernát-alap* (134 frt 20 kr.) kamatai két egyenlő részben a berzovai gör. kel. és gör. kath. hitfelekezeti iskolákba járó oly gyermekek jutalmazására fordítatnak, a kik a tanév befejeztével tartandó záróvizsgálatok alkalmával a magyar nyelv elsajátításában legjobb eredményt felmutatni képesek. (1886.) — A *Bochdanovics Karolina-alap* (103 frt 65 kr.) kamatait a dulcselei gör. kel. iskolai növendékek között jutalmul annak osztják ki, a ki legjobban tud magyarul írni és olvasni. (1878.) — Az *ipariskola-alap* (2100 frt 25 kr.) iparbizottságokból folyt be és ipariskolai célok támogatására lesz felhasználva.

II. Tanfelügyelet. Az 1868-iki törvényhozás a népoktatási intézeteket egységes vezetés, a *kir. tanfelügyelőségek* hatásköre alá helyezte. Megfelelő végrehajtó hatalom hiányában azonban a tanfelügyelőségeknek a megszakadásig kitartó munkája sem hozhatja meg azt a sikert, melyet br. *Eötvös* idealismusa és a kiegyezést követő új aera ez állástól várták, hogy meghódít minden kulturális tényezőt a nemzeti műveltségnek. Aradvármegye első tanfelügyelője *Hofbauer* Sándor volt, ki mellett *Papp* János működött mint másodtanfelügyelő. Hofbauer, ki 1869-ben történt kinevezésével egyuttal a kir. tanácsos címet kapta, Makón székelt, lévén Csanád- és Aradvármegye akkoriban népoktatási kormányzás tekintetében egy tanfelügyelőségi tankerület. Őt követte 1876-ban *Gajdos* József, de már csak mint Aradvármegye tanfelügyelője, mert Csanádvármegye a tan-

felügyeletre nézve ettől kezdve Aradtól el lett különítve. Papp János másodtanfelügyelőnek 1870-ben történt elhunytával ezen állás 1892-ig betöltetlen maradt. Gajdos 1884. aug. 8-án hunyt el. *Varjassy* Árpádnak 1885. február hó 19-én bekövetkezett kineveztetéséig *Kerner* Péter, aradi tanítóképző-intézeti igazgató vezette ideiglenesen a tanfelügyeletet. *Varjassy* Árpád kir. tanácsos és tanfelügyelő törekvésének főirányát az képezi, hogy a felekezeti iskolákból az ott lábra kapott hazafiatlan szellemet száműzze és azokban ha nem is lelkesedést, de tiszteletet szerezzen a magyar állam eszméjének.

III. Szakoktatás.

I. Az aradvárosi kereskedelmi akadémia. A kereskedelmi szakoktatás szüksége, mely az oly jelentékeny kereskedő városban, mint a minő Arad, még sokkal érezhetőbb volt, mint másutt, teremtette meg az aradi kereskedelmi akadémiát. Erre a célra már igen régen, a hatvanas években történtek gyűjtések s ezeknek összege, a Kereskedelmi Társulatnál elhelyezve, a hetvenes évek elején 10,000—12,000 frtra rugott. Ekkor dr. Gaal Jenő, a kereskedelmi társulat akkori titkára, tette azon indítványt, hogy a társulat maga létesítsen ily iskolát. Ez az indítvány akkor nem valósúlhatott meg leginkább azért, mivel sokan a reáliskolától várták ezen igények kielégítését, de a mely reményükben később csalódtak. Csak a nyolczvanas években jutott az iskola ügye a megvalósulás stádiumába, mert 1883-ban tartatott meg az érdekeltek részéről azon értekezlet, melyen az új iskola létesítését elhatározták s a szükséges anyagi eszközök előteremtéséről is gondoskodtak. Az iskola megnyitását eleinte 1884-re tervezték, de az csak a következő évben, 1885-ben, volt lehetséges. Az 1885. év áprilisában tartott értekezleten megállapított az iskola szervezete. Az önálló városi jellegű tanintézet egyelőre a polgári iskola épületében helyeztetett el. Vezetésére azonnal egy rendes tanszék szerveztetett, melynek elfoglalója, Ábrai Lajos, lett az intézet igazgatója is, a kinek nagy érdemei vannak felvirágzása körül.

Meghatározták az intézet fejlődésével alkalmazandó rendes tanárok fizetését s azokat a városi nyugdíjintézet keretébe vették fel. A rendes tanárokon kívül bejáró tanárokat hívtak meg. Meghatározottat a tandíj s az iskolát felügyelő bizottság alá helyezték, melynek elnöke a polgármester s melyben a fentartó hatóságok képviselve vannak. Miután e határozatokat a városi közgyűlés elfogadta s a kormány is megadta a kért subventiót, a felügyelő bizottság nyílt pályázat útján Ábrai Lajost hívta meg az iskola igazgatójává, a kire első feladatul a tanügyi szervezés várt. Ez megtörténvén, az új iskola az 1885. év őszén a polgári iskola épületében megnyitható volt kezdetben egy osztálylyal, a többi osztály fokoza-

tosan nyílt meg. Az új iskola a következő években szépen fejlődött; tanári kara több rendes tanárral szaporodott s Ábrai Lajos már a következő évben véglegesített állásában. Ugyanez évben (1886) az intézet a »Kereskedelmi Akadémia« címet nyerte s Arad város közönsége végleg sajátjának nyilvánította azt. Fejlődésének azonban útjában volt a helyiség hiánya. Külön épület emelése mind szükségesebbé vált. 1888-ban indult meg erre nézve az akció. A szükséges 50—60,000 forintot közadakozás útján gyűjtötték össze, a telket a város adta ingyen. 1890-ben el is készült a díszes új épület a marosparti telken s 1891. január hó 10-én avatták fel azt ünnepélyesen.

Ez az épület a jelenlegi viszonyok tekintetbe vételével arra van számítva, hogy az intézetnek végleges lakóhelye legyen. Igen kedvezően fekszik, a mennyiben a város minden pontjáról könnyen megközelíthető, a mellett mégis szabadon áll s igen jó levegője van, a mit főleg a mellette elterülő parkoknak és a Maros közelségének köszönhet. Egyes oldalairól a különböző tájak felé igen szép kilátás nyílik. Az épület tervezésénél tekintettel voltak arra, hogy a tovább-építésre hely maradjon. Berendezése teljesen megfelel a higiénie követelményeinek. Díszterme igen szép. Az udvar, tekintettel a közellévő parkokra, nincs befásítva, de be van borítva homokkal, hogy a játszásra alkalmas legyen. Az óraszünetet az ifjúság a tantermeken kívül köteles tölteni, a mi egészségi szempontból igen előnyösnek bizonyult. — Az iskola szervezeti szabályzatát röviden a következőkben ismertetjük. Az intézet címe: »Aradvárosi Kereskedelmi Akadémia«. Célja, melyet címe is magában foglal, az általános műveltség nyújtása mellett a kereskedelmi pályára vagy esetleg magasabb ilynemű tanfolyamokra való előkészítés.

Az iskolára egy bizottság ügyel fel, mely Arad város polgármesterének elnöklete alatt az iskola igazgatójából, a ker. és iparkamarai titkárból, Arad város törvényhatósága, az aradi kereskedelmi és iparkamara és a kereskedelmi testület képviselőiből összesen az elnökkel együtt 10 tagból áll. A tandíj az I. osztályban 60, a II-ban 80 s a III. osztályban 100 frt. Ezenkívül még kisebb beiratási, könyvtár stb. díjak is vannak. Fentartásának költségeit, a mennyiben azok a tandíjából, továbbá a 4000 frtnyi évi államsegélyből s az aradi kereskedelmi és iparkamarától nyert 1000 frtos segélyből nem lennének fedezhetőek, Arad városa viseli. Tényleg azonban erre nem kerül a dolog. A tanítás az ország összes hasonló iskoláira megállapított tanterv szerint megy végbe. A tanítás segédeszközei a könyv- és szertárak. Ezek állapota az 1895—96. tanév végén következő volt: *a*) a tanári könyvtár 568 műből, *b*) az ifjúsági könyvtár 605 műből, *c*) a természettani szertár 63 darabból, *d*) a vegytani szertár 1544 darabból, *e*) a vegytani laboratórium 1440 darabból, *f*) az árúismereti muzeum 1020 darabból, *g*) a kartographiai gyűjtemény

47 darabból, *h*) a régiség, pénz- és éremtár 1032 darabból állott. Az intézetben a szellemi kiképzés több oldalúvá tételére egy önképzőkör létezik, melynek mindhárom osztály tanulói tagjai lehetnek.

A kereskedelmi akadémia szegény növendékeinek segélyezésére Arad polgáraiból egyesület alakult, melynek alapszabályai 1888-ban hagyták jóvá. Az alapító tagság díja 25 frt egyszer mindenkorra, a rendes tagsági díj pedig 2 frt évenként. Az egyesület elnöke mindig Arad város polgármestere, alelnöke pedig az iskola igazgatója, a többi tisztviselőt választják. Fontosabb ügyekben a választmány intézkedik; működését az egyesületi közgyűlés ellenőrzi. Az egyesület vagyona az 1896. évben 3825 frt 1 kr. volt; az évi segély 100—150 frt között ingadozott.

A tanulók száma az első években 40—50 volt osztályonként; ez irányban következetes szaporodás mutatkozik, úgy, hogy a 90-es években párhuzamos osztályokat kellett létesíteni; az 1895—96. tanévben már 70 körül volt a tanulók száma osztályonként a párhuzamos osztályokat egybe számítva. A kereskedelmi akadémiával kapcsolatban az újabb időben *internátus* is létesült. Ilyenmű intézet létesítése régi óhaját képezte a kereskedelmi akadémia vezetőségének, mely a tanulóknak ezzel jobb, egészségesebb ellátást, másrészt gondosabb, a tanulók erkölcsi érdekeinek megfelelőbb felügyeletet kívánt nyújtani a növendékeknek, mint ezt a kosztadók teszik. Az akció, melyet ez ügyben az iskola igazgatója megindított, sikerre vezetett. Ebbeli érdeméhez hasonlót szerzett magának az intézet fejlesztése körül szepesszombati Szontagh Gyula, a ker. testület elnöke és endrődi Salacz Gyula polgármester. Wimmer Erzsébet urnő 15,000 frtos alapítványa volt az első kezdet 1893-ban, mely az adakozási kedvet nagyra fejlesztette; csakhamar annyi pénz gyűlt össze, hogy az épületet még abban az évben megkezdhették az iskola mellett lévő addig üresen hagyott telken. Az építés 1893-ban befejeztetett s az internátus 1894. őszén megnyitható volt. Az épület igen terjedelmes, de csak 40—50 növendék számára van berendezve, hogy az egészségtan követelményeinek jobban megfeleljen. A befizetett díjak teljesen a növendékek ellátására fordíthatnak, mert az intézet célját nem a nyerészkedés képezi.

Az egy iskolai évre terjedő ellátás díja 400 frt, melyért a benlakó teljes ellátást kap, úgy mint: lakást fűtéssel és világítással, mosást, ételmezt: reggelit, ebédet és vacsorát. A növendékek felügyelet alatt vannak, betegség esetén orvosi kezelésben is részesülnek. Az intézet gazdasági tekintetben a tulajdonos kereskedelmi testület felügyelete alatt áll. Az internatus házi-rendjét, a tanulókra való felügyeletet stb. az internatus szabályzata határozza meg. — A beiratkozott tanulók száma az 1897. évben 172 rendes és 2 rendkívüli. Az apadás (38) oka valószínűleg az, hogy a keresk. iskolák túlszaporodtak s Arad közvetlen közelében maga az állam tart fenn egy ily intézetet 12 frt évi tandíjjal. — Lényeges változások különben az

előbbi évhez képest nincsenek. Nem kötelező tárgyak nem taníttatnak. Meg kell végül itt említeni a női kereskedelmi tanfolyamot.

2. Az aradi állami fa- és fémipari szakiskola. Az 1890. évben rendezett »Alföldi és délmagyarországi kiállítás« sikere érlelte meg bold. emlékü Baross Gábor akkori kereskedelemügyi miniszterben azt a gondolatot, hogy Arad város amugy is jelentékeny fa- és fémiparának fejlesztésére szakiskolát állítson. A tervezett szakiskolának a württembergi szakiskolák szolgálták mintául, hol az intézet tanulói csak iparuk elméleti ismereteit tanulják az iskolában, a gyakorlatiakat pedig valamely jobb nevű iparos műhelyében sajátítják el. A kereskedelmi kamara az ez ügyben hozzá érkezett leiratok alapján fölhívást intézett Arad szab. kir. város, Aradvármegye közönségéhez és az aradi ipartestülethez, hogy egy ily irányú iskola fentartásához járuljanak hozzá. E fölszólítások eredményeként az 1891. évi május hó 8-án tartott teljes üléséből jelenti a kamara, hogy fáradozásait siker koronázta, a mennyiben Arad szab. kir. város 1891. évi márczius hó 11-én tartott közgyűlésén évi 1000 frtot, Aradvármegye évi 300 frtot és az aradi ipartestület évi 200 frtot szavazott meg az intézet fentartására. Az ipartestületnek azonban a mintául ajánlott iskola szervezete ellen kifogása volt és azt óhajtotta, hogy az intézet tanulói ne csak az elméleti részt, hanem a gyakorlati kiképzetést is az iskolában, az iskola mellé fölállított műhelyekben nyerjék.

A kamara az ipartestület óhaját és vele az ipartestület által kidolgozott ily elveken nyugvó szakiskola tervezetét is fölterjesztette a miniszterhez, kérve őt, hogy a mennyiben tanügyi vagy pénzügyi tekintetek nem akadályozzák a terv kivitelét, valósítsa azt meg Aradon; a mennyiben azonban a terv megvalósítása nem volna lehetséges, a maga részéről a württembergi mintát is elfogadja és az intézet fentartásához évi 500 frttal járul. E fölterjesztésre érkezett leiratban a miniszter czélszerűségi és pénzügyi szempontokból ragaszkodott az eredeti tervezethez, mihez később az ipartestület is hozzájárult. Alig érkezett föl a kamara jelentése az ipartestület hozzájárulásáról, a miniszter rögtön intézkedett és az iskola létesítésére szükséges első lépések irányítására Szierényi József kir. iparfelügyelőt küldte ki. Az iskolafentartóknak 1891. év november 23-án tartott értekezletén fejtette ki Szierényi József a miniszter által ajánlott intézet szervezetét s ebben egy ipari tanintézetnek oly szép képét adta, hogy a jelenlévő kamarai képviselők, az intézet létesítése érdekében az eddiginél magasabb áldozatok hozatalára is készeknek jelentették ki magukat. S minthogy a kereskedelemügyi miniszter 1892. évi márczius hó 22-én kelt leiratában az 1891. november 23-án tartott értekezleten megállapított szervezetet és költségvetést magáévá tette és a három osztályu fa- és fémipari szakiskola fentartási költségeinek felét, azaz 4361 frtot, az állam részéről biztosította, a többi fentartók által fedezendő másik fél

összegeből még hiányzó 1861 frt fedezését a kamara vállalta magára úgy, hogy a már megajánlott 500 frttal együtt az évi hozzájárulási összege 2361 frtot tett ki.

Ezzel az intézet fölállításának utolsó akadálya is el volt hárítva s még csak az életre hívó »legyen« szó hiányzott, de Baross Gábor időközben meghalt, halálával azonban az iskola ügye nem aludt el. Még az év május hó 28-án kelt és a kereskedelmi miniszteriumot ideiglenesen vezető Wekerle Sándor dr. pénzügyminiszter aláírásával ellátott rendelet elfogadja a kamara javaslatát, az intézet fölállítását elrendeli és megnyitását október 1-re tüzi ki. A kamara ajánlata és közvetítése mellett megalakult a felügyelő-bizottság is, melybe 2 tagot a kereskedelemügyi miniszter, 3 tagot a kereskedelmi és iparkamara, 2 tagot Arad szab. kir. város, egy tagot Aradvármegye és egy tagot az aradi ipartestület nevezett ki, illetve választott be.

A megalakult felügyelő-bizottság első ülését 1892. augusztus 18 án tartván, átvette a kamarától az iskola ügyeinek vezetését. Az ügy sürgőssége és a megnyitáshoz hátralévő idő rövidsége megkívánta, hogy még ezen ülés az intézet igazgatóját is megválassza Nesnera Aladár főreáliskolai tanár személyében. Ugyan ezen ülés Sztéryni József kir. iparfelügyelő előterjesztésére változatlanul elfogadta az intézet szervezeti szabályzatát, tantervét, fegyelmi szabályzatát és költségvetését, melyek ugyanezen év szeptember 12-én 58,638. szám alatt kelt leirattal jóváhagyattak. Az intézet 1892. év október 2-án a kereskedelemügyi miniszter. Arad város, Aradvármegye, a kamara és az ipartestület képviselőinek jelenlétében nagyobb ünnepségek mellett nyitott meg.

A 20 növendékkel — kik közül 13 fém- és 7 faiparos — bíró intézet az ipartestület épületének 2 termében nyert elhelyezést. A második tanévet az iskola ugyancsak az ipartestületi háznak 2 termében kezdte meg 1893. október 1-én. Az akkor már két osztályu iskolának 31 beirt tanulója közül 22 volt fémiparos és 9 faiparos. A felügyelő bizottság azonban már az iskola fennállásának ezen második évében meggyőződött arról, hogy úgy a tanügy, mint az iskola fejlesztetésének szempontjából is szaktanári állásokat kell rendszeresíteni. Az ez ügyben tett fölterjesztés indokai meggyőzvé a kereskedelemügyi minisztert, megengedte, hogy az iskolán a szaktanári állások rendszeresíttessenek.

Az iskola fejlődése már ez évben arra indította a kereskedelemügyi minisztert, hogy Arad szab. kir. várost egy, az intézet céljaira alkalmas épület emelésére buzdítsa, kérvén a várost, hogy egy arra alkalmas telket jelöljön ki, melyre azután az iskola terveit elkészíttetheti. — E fölhívásra az 1894. évi április havi közgyűlés egy 2000 m² területű marosparti telket ajánlott föl az iskola helyéül.

Még 1894-ben az iskola III. évfolyama is megnyílt. A három osz-

tályba beirt tanulók száma 56 volt, közöttük 44 fémiparos és 12 faiparos. — A megnövekedett iskola nem fért már meg eddigi szűk helyiségében s átköltözködött a Széchenyi-utca 1. szám alatti Bogdán-féle ház II. emeletére egy nagyobb, de az iskola céljainak szintén meg nem felelő bérhelyiségbe. Ez évben kapta az iskola új szervezetét, tantervét és fegyelmi szabályzatát.

Az új szervezet egészen szakított a régi iránynyal. A míg ugyanis az eredeti szervezet szerint az iskola növendékeinek csak az elméleti oktatást adta, a gyakorlati kiképzést pedig valamely jobb nevű iparos műhelyére bízta, addig az új szervezet a gyakorlati oktatást is az iskola keretébe helyezi és e célból az iskolát műhelyekkel kapcsolja össze. Az iskola szervezetének ezen lényeges változtatása vont maga után, hogy az eddig három évfolyammal bíró iskola négy évfolyamúvá lett; egyrészt, mert a 12 éves korban bekerülő növendékei tulságos fiatalon kerültek volna ki az életbe, más részt, mert négy év alatt heti 25—30 óra műhelyi munka mellett iparuk gyakorlati részét jobban és tökéletesebben elsajátíthatják s így az élet követelményeinek megfelelőbben készülhetnek el.

Az új szervezet három szakosztályt adott az intézetnek: 1. a fémiparit, mely magában foglalja a mű- és épületasztalosságot, esztergályozást és fafaragászatot; a fémiparit, mely magában véve két szakosztályra oszlik: a géplakatos- és műlakatosira; ehhez képest nyújtja az iskola mindazon elméleti és gyakorlati ismereteket, melyekre az ezen iparágak terén működő művelt iparosoknak szükségük van.

A szakiskola a kereskedelemügyi m. kir. miniszter főfelügyelete alatt áll. Közvetlenül felügyel az iskolára egy 9 tagú helyi felügyelő bizottság. A felügyelő bizottság, a melynek megbízatása 3 évre terjed, öröködni köteles a fölött, hogy az iskola számára kiadott szervezet minden irányban kellően érvényesüljön és a megállapított tanrend betartásuk. Fontos hivatása a felügyelő bizottságnak oly irányban is közreműködni, hogy az iskola s a gyakorlati ipari élet között szükséges kapocs a lehető legbensőbbre fűződjék. A felügyelő bizottság tagjai az iskolát bármikor megsemmisíthetik. A szakiskola igazgatóját, tanárait és művezetőit a kereskedelemügyi m. kir. miniszter nevezi ki. A műhelyi személyzetet, úgyszintén a szolgálkat a felügyelő bizottság saját hatáskörében alkalmazza. A szakiskola igazgatója vezeti az intézetet s képviseli azt úgy ki, mint befelé. Feje a tanári testületnek és végrehajtója a felsőbb hatóság mindennemű rendeleteinek. Előadója a felügyelő bizottságnak és az iskola összes ügyeinek első sorban felelős vezetője. Vezeti az iskola administratív ügyeit és a növendékek fölött első fokú fegyelmi hatóságot képez. Az intézeti műhelyek vezetésével az igazgató felügyelete alatt egy-egy szaktanár van megbízva, ki mellett egy vagy több művezető és segéd munkás működik. A szakiskola tanulói a második évtől kezdve, ha

az előző évben kézimunkából jó vagy jeles osztályzatot nyertek, kézimunkájuk után külön díjakban részesíthetők. A munkadíjak csak a szakiskola teljes elvégezése után fizettetnek ki; az önhibájuk folytán kilépett tanulók munkadíjra nem számíthatnak.

A szakiskolán az oktatás a délelőtti órákban történik, oly beosztással, hogy a segéd és alaptantárgyak az I-ső évfolyamban adatnak elő, a szaktárgyak pedig a magasabb évfolyamokban. A műhelyi munkára a délutáni órák vannak szánva. A szakiskolán külön szaktanfolyamok is tartatnak az aradi mesterek és segédek számára. A szakiskolán a tanfolyam tartama 4 év. A tanév tart szeptember 1-től július 31-ig, de az elméleti oktatás csak június 30-ig és pedig az első félév szeptember 1-től január 31-ig, a második félév február 1-től június 30-ig. Július hóban csak műhelybeli munkákkal foglalkoznak a tanulók. Négy éven belül csak kellően igazolt kényszerítő körülmények folytán lehet kilépni. A tanulók kétfélék lehetnek: rendesek és rendkívüliek. Rendes tanuló lehet, ki valamely közép vagy polgári iskola 2. osztályát vagy pedig az elemi iskola 6. osztályát sikerrel elvégezte, 12. évét már betöltötte és ehhez képest kifejlett testalkattal bír. A fölvétel előjegyzés alapján történik. A rendes tanulók egyelőre nem fizetnek sem beiratási, sem tandíjat. A rendkívüli tanulók tandíjfizetésre kötelezhetők, melynek összegét a felügyelőbizottság határozza meg. Az intézetnek rendes orvosa van, ki a tanulókat a foglalkozásaikból eredő balesetekkel és ilyenkor az első segély körüli teendőkkel e célra külön rendezendő rövid tanfolyamban megismerteti. A szakiskola minden osztályában félévenként rendes vizsgák tartatnak. A vizsga csak szóbeli. A negyedik év befejezésével ezen év tananyagából záró vizsgálat tartatik.

Az ezen vizsga letételéről szóló bizonyítványt aláírja az elnöklő miniszteri közeg, a felügyelő bizottság elnöke, az intézet igazgatója és az összes tanárok. A rendkívüli tanulók csak látogatási bizonyítványt kapnak. A kézi munkából, szabadkézi, mértani és szakrajzból »elégtelen« osztályzatot nyert tanulók javító vizsgálatra nem bocsáthatók. Ellenben azok, kik a többi tantárgyak közül legfeljebb kettőből elégtelen osztályzatot kaptak, javító vizsgálatot tehetnek. Kettőnél több tárgyból bukottak az osztályt ismételni tartoznak. Azon tanulók, kik az iskolát annak teljes bevégezése előtt hagyják el, végbizonyítványra igényt nem tarthatnak, hanem egyszerű látogatási igazolványt kapnak.

Az iskola tanterve a tárgyak osztályonként való felosztásával a következő:

Tantárgyak	I.		II.		III.		IV.	
	évfolyamban							
	téli	nyári	téli	nyári	téli	nyári	téli	nyári
	f é l é v							
A) Közös tárgyak.								
Magyar nyelv és írálytan . . .	2	2	2	2	2	2	1	1
Számтан és mértан	4	4	2	2	2	2	—	—
Mértан rajz, ábrázoló mértан és rajza	5	5	3	3	—	—	—	—
Szabadkézi rajz	4	4	4	4 ¹⁾	4	4 ²⁾	—	—
Természтан, vegytан	2	2	—	—	—	—	—	—
Könyvviteltан	—	—	—	—	2	2	—	—
Mintázás	4	2 ³⁾	—	—	—	—	—	—
Hittан	1	1	1	1	1	1	1	1
Összesen	22	20	12	12	11	11	2	2
B) Szaktárgyak.								
i. Faipari szakon.								
Faipari szerkeztан	—	5	2	2	2	2	2	2
Faipari technológia	—	2	2	2	2	2	1	—
Szerkeztési rajz	—	—	6	6	8	8	12	12
Leiró géptан	—	—	—	—	—	—	2	2
Költségvetéstан számtанi gya- korlással	—	—	—	—	—	—	2	2
Műhelyi gyakorlatok	26	21	26	26	27	27	29	30
2. Fémipari szakon:								
Szakrajz	—	—	4	4	2	2	2	2
Szerkeztési rajz	—	—	8	8	10	10	10	10
Fémipari technológia	—	—	2	2	3	3	3	3
Leiró géptан	—	—	2	2	2	2	3	3
Költségvetéstан számtанi gya- korlással	—	—	—	—	—	—	2	2
Műhelyi gyakor- } géplakatos latok } műlakatos	30	30	24	24	26	26	30	30
	26	28	20	20	26	26	30	30

1895-ben bocsátotta ki az iskola végzett tanulóinak első raját, szám szerint 14-et és pedig 12 fémiparost és két faiparost, kik közül Bécsben 1, Budapesten 2, Pólában 2 és Aradon 9 nyert alkalmazást. Az 1895. év

¹⁾ Csak a faiparosoknak és műlakatosoknak. — ²⁾ Csak a faiparosoknak. — ³⁾ Csak a faiparosoknak és műlakatosoknak.

még más tekintetben is fontos volt az iskola életében. Még 1894. június havában a kereskedelemügyi miniszter leiratot intézett Arad sz. kir. város közönségéhez, melyben újra hangsúlyozza az iskola fontosságát és kifejezve azon szándékát, hogy az iskolát fejleszteni óhajtja, fölhívja Arad szab. kir. város közönségét, hogy a megajánlott telken, a leirathoz mellékelt tervek alapján egy, az iskola céljaira alkalmas épületet emeljen, minek fejében 1600 forint bérfizetésére kötelezte magát. — A törvényhatósági bizottság szeptember havi gyűlésében tárgyalta e leiratot s elismerve az iskola épületének szükséges voltát, ez irányban áldozatok hozatalától sem riadt vissza, de minthogy a város az iskola fölépítésére szükséges összeggel nem rendelkezett, azon ajánlatot tette a miniszternek, hogy az eddigi 1906 frt hozzájárulási összeget kész fölemelni 2500 frtra, ha az iskolát az állam építteti fel.

A felügyelő bizottság fölterjesztésére 1895. év január 2-iki kelettel megérkezett a leirat, melyben a kereskedelemügyi miniszter a város által emelendő épület évi bérösszege fejében 2000 frtot biztosít. E leiratot 1895. évi január 9-én vette Arad város törvényhatósága tárgyalás alá és egyhangulag kimondta az iskola fölépítését. A város által kidolgozott tervek a kereskedelemügyi miniszter által jóváhagyva, képezték alapját az építkezésnek, mely május 15-én vette kezdetét s oly serényen folyt, hogy a hazai ipar fölvirágoztatására Arad szab. kir. város közönsége által emelt hatalmas épület rendeltetésének már november 1-én át volt adható.

Arad szab. kir. város közönsége által a hazai ipar fölvirágoztatására emelt hatalmas épületet 1895. november 5-én rendezett ünnepélyen adta át Salacz Gyula kir. tanácsos polgármester Dániel Ernő kereskedelemügyi m. kir. miniszternek, ki hosszabb beszédben méltatva Arad szab. kir. városnak a hazai ipar emelése körül kifejtett áldozatkészségét, az épületet átvette, fölavatta és gondozását Nesnera Aladár igazgatóra bízta. Az iskola tehát megkapta otthonát s ma már semmi gát nincs fejlődése előtt. Az egy emeletes renaissance stílusban emelt épület a Maros parton egy sarok telken épült. Beépített területe 840 m². Az épület három rajztermet, három előadó egy mintázó termet, négy tanári szobát, természet-tani szertárt, ifjusági olvasó termet, igazgatói irodát, technológiai muzeumot, igazgatói lakást, szolgálakást és különböző pinczehelyiségeket foglal magában. A műhelyek 510 m² beépített területtel, a művezetők szobáival és a gépházzal külön földszintes épületben, az udvaron vannak elhelyezve. Az 1895. évnék az iskola életére kiható másik fontos eseménye volt az iskola jellegének megállapítása.

A felügyelő-bizottságnak két rendbeli fölterjesztésére a kereskedelemügyi miniszter kimondta, hogy az iskola államosítása ellen nincs elvi észrevétele. Végleges elhatározás előtt azonban különböző részletkérdések lesznek még tisztázandók, ugyancsak az érdekeltség hozzájárulásai is biz-

tosítandók lesznek. A fentartó testületek mindegyike készséggel megajánlotta az eddigi hozzájárulási összeget és ennek alapján az aradi fa- és fémipari szakiskola már az 1895. szeptember 30-án betervezett állami költségvetésben mint állami intézet szerepelt. Az intézet új szervezetének 1895. szeptemberében kellett életbe lépnie, a mi maga után vonta a művezetői állások szervezésének szükségét. Ilyen három lón rendszeresítve.

Hogy mennyire fontos volt az iskola szervezetének megváltoztatása, legjobban mutatja az a körülmény, hogy míg az előző években a tanulók száma csak ritkán érte el a meghatározott számot, (évfolyamonként és szakosztályonként a 10-et) addig az új szervezet életbe lépésének első évében már a tanulók oly számban jelentkeztek, hogy az első évfolyamról 25 tanuló a műhelyek szűk volta miatt vissza kellett utasítani. Az 1895^{5/6}. iskolai évre beirt tanulók közül az I. évfolyamra beiratkozott 34 tanuló, kik közül 23 fémiparos és 11 faiparos, a II. évfolyamra 19 tanuló, kik közül 15 fémiparos és 4 faiparos; a III. évfolyamra 10 tanuló, kik közül 8 fémiparos és 2 faiparos.

Az 1895^{5/6}-iki új tanév tehát 63 beirt tanulóval nyílt meg az új szervezet szerint szeptember hóban egyelőre a régi helyiségben, honnét csak október hóban költözött át új otthonába. Az új szervezet csak az I-ső évfolyam tanulóira terjesztetvén ki, a műhelyek is csak ezek számára rendezettek be és csak fokozatosan lesznek a négy évfolyamú iskolához szükséges szerszámokkal és gépekkel felszerelve.

Az intézet felszerelése, az intézeti jelleg megállapításáig, az évenkénti megtakarításokból eszközöltetett. Minthogy azonban az 1895. évi megtakarítások az új épületnek bebutorozására, valamint a műhelyek első felszerelésére szükséges összeget nem fedezték, a felügyelő-bizottság fölterjesztést intézett a miniszterhez, melyben a még szükséges összeg utalványozását kérelmezte, a mi 2522 frtban engedélyeztetett is. Az iskola különböző leltáraiban elhelyezett mai vagyon 2226 drb. 11574 frt értékben. A fentartáshoz szükséges összegek a különböző években így oszlottak meg: 1893-ban 6542 frt, 1894-ben 7803 frt, 1895-ben 12,285 frt, 1896-ban 16,015 frt. A szakiskolával kapcsolatban van a szakiskolán felkarolt iparágakból az iparos tanulók és segédek részére rendezett szakrajziskola. A szakrajziskola látogatottsága volt 1893-ban 46 tanuló és 26 segéd, 1894-ben 63 tanuló és 18 segéd, 1895-ben 91 tanuló és 9 segéd. A mint e kimutatásból látható, csakis a tanulók azok, kikkel eredményt lehet elérni; a segédek ugyanis oly gyér számmal jelentkeznek, hogy a tanfolyamokat legtöbbször meg sem lehet nyitni, vagy ha megnyílnak is, időközben kell bezárni. Ugy látszik nagyon emelkedni kell még az iparossegédek szellemi színvonalának.

Az intézet sokkal fiatalabb, hogy sem a helyi iparra való nagyobb hatása már ma érezhető lenne. Magában az iparosságban nem is lesz ez

10—15 évnél előbb érezhető. A helyi ipar fellendítésére azonban most is tesz szolgálatot. A szaktanárok által tervezett és a helybeli iparosok által kivitt iparcikkok ugy stylszerűségben, mint kivitelben mindenütt megállják helyüket és ha a közönség megtiszteli azzal az iskolát, hogy akár műasztalos, akár műlakatos vagy gépészeti szükségletei megrendelése végett az iskola szaktanárait fölkeresi, úgy nem lehet kétség, hogy a befolyás rövid idő alatt jelentékenyen emelkedni fog s ami Arad iparából ma még hiányzik, a központi öntudatos vezetés el fog jönni és a város ipara nem remélt magas fokra fog emelkedni.

3. A ménesi vinczellérképezde. Az 1882-ik évig a szőlőszeti és borászati szakoktatás terén még igen kevés történt. Mindössze annyi, hogy az állami szőlészeti és borászati vándor tanítók néha-néha kiszálltak valamely községbe, egy-két szőlőt megnéztek, ott rövid előadást tartottak s tovább mentek. Egy vándortanítónak 6—8 megyéje is volt a szőlészeti és borászati szaktanácsok megadására és az oktatás végzésére. Havonkint legfeljebb 50 frtos útszámlát állíthattak ki s a mint az 50 frt kimerített, azon hónapban nem volt szabad többet utazniok. Elképzelhetjük, hogy milyen állapotban lehetett akkor ily viszonyok közt a szakoktatás.

Csak az 1882. évben vette kezdetét Aradvármegyében a szó szoros értelmében vett szőlőszeti szakoktatás a ménesi m. kir. vinczellériskola felállításával, melynek eszméje régen élt e vidék közönségében.

Ménés községnek, vagy jobban mondva, a hegylánc által képezett s nyugatra nyitott katlannak közepében egy önálló hegygerinczen a magyar királyi kincstárnak egy 17 cat. holdas szőlőbirtoka van, mely hajdanta a modenai herceg ménesi uradalmainak kiegészítő részét képezve, ennek központja volt. Később a modenai herceg magyarországi birtokait elvesztvén, e szőlő a kincstárra szállott vissza és újból másoknak adományoztatott, de a birtokos családok kihaltával ismét visszakerült az államkincstár birtokába s hosszabb ideig egy kincstári tisztartóság székhelye volt. A legutóbbi időben ez feleslegessé válván, feloszlattatott s a szőlőbirtok haszonbérbe adatott, de alig 6 évi haszonbérlet után ismét házi kezelés alá került. A házi kezelés azonban nem bizonyult czélszerűnek, mert a birtok egy külön tiszt tartására kicsiny volt, a távolból kezelve pedig a jövedelem folytonos csökkenését és a szőlő fokozatos hanyatlását eredményezte. Ez okból a kincstár a birtok eladását határozta el és már már vevő is akadt volna rá, midőn az aradi gazdasági egylet kezdeményezése folytán 1873-ban felmerült az ezen birtokon felállítandó vinczellérképezde eszméje. Az 1876-ik év ápril havában br. Simonyi Lajos akkori földművelési miniszter ur tudatta Aradvármegye közönségével, hogy ezen szőlőbirtokot nevezett czélra a magyar királyi kincstár hajlandó átengedni és ennek alapján a gazdasági egylet feliratot intézett a miniszteriumhoz, bővebb tájékozást kérve, de a következő évben már ismét elejtették az

eszme s akkor azt kérte az aradi gazdasági egylet, hogy — ha egyelőre lehetetlen is a vinczellérképezde felállítása — legalább a jövőre mentes-sék meg eme szőlőbirtok a fennmilitett czélnak akként, hogy az az aradi gazdasági egylet kezelésébe bocsájtassék át addig, míg a javuló pénzügyi helyzet a vinczellérképezde felállítását lehetővé teszi. Ezen kérelmét 1879-ben ismételte, de egyelőre sikertelenül, mert a pénzügyminiszterium másként nem volt hajlandó ezen szőlőbirtokot átengedni, csak ha az a földművelési miniszterium kezelésébe megy át.

Ezért és mert a ménési szőlőbirtok az eladandó államjavak közé volt felvéve, ismételve felirt az aradi gazdasági egylet úgy a miniszterhez, mint az országgyűléshez, kérvén ezen birtoknak az eladás alól való kivonását. Végre 1880-ik év márczius 15-én egy tágabb körű értekezlet tartatott Aradon Miklós Gyula borászati kormánybiztos jelenlétében, mely értekezleten különösen hangsúlyoztatott a Ménésen felállítandó vinczellérképezde szükséges volta. Ez előzményekkel a vinczellérképezde a felállítás stádiumába lépett, mert 1880-ik év május havában értesítette a földművelési miniszter az aradi gazdasági-egyletet, hogy hajlandó ezt felállítani, mi okból a ménési kincstár szőlőbirtoknak az eladás alól való kivonását ki is eszközölte a pénzügyminiszteriumnál és felhivta úgy a gazdasági-egyletet, mint Aradvármegye közönségét, hogy a létesítendő intézetnél ösztöndíjas helyek alapítását közvetítsék.

Ezen felhívásnak engedve, az aradi gazdasági-egylet azonnal megtette a szükséges lépéseket, úgy, hogy 1881-ik év márczius havában 14 növendéknek ellátására az ösztöndíjak biztosítva voltak s ekkor a miniszterium is elhatározta, hogy még azon évben megnyitandja a vinczellérképezdét.

A ménési m. kir. vinczellérképző intézetben követett nevelési irányt igazgatóságának egy régibb munkálata alapján az alábbiakban jellemzem. Feladata kizárólag gyakorlati emberek képzése levén, már csak azért is, mert a beléphetéshez megkívánt előképzettség a lehető legalacsonyabb fokon áll. Az elméleti tanulmányokat csak oly mértékben karolja fel, a mennyi elkerülhetetlenül szükséges ahhoz, hogy az illető növendék megértse az általa végzett munkát.

Igy a szőlőművelésből elkezdve a szőlőszaporítás módjainál megtanulják az ujabban nagyfontosságot nyert szőlőoltással egyetemben a szőlő állandó munkáit megfelelő időben és helyes mód szerint végezni. Minden munkát sajátkezüleg is hosszabb időn át felügyelet alatt teljesítenek mindaddig, míg annak elsajátítását be nem bizonyítják. Különösen súlyt fektet az igazgatóság a metszésre, a miért is ezen munka ideje alatt folyton ezzel foglalkoznak mind a három éven át; úgyszintén a vesszőválogatás vagy gyomlálásnál is.

A szüretnél a növendék felváltva a szedőknél és a sajtóházban a

szőlő feldolgozásánál vannak elfoglalva, mert a helyes szüretelés nagy mérvben feltételezi a bor minőségét. Különösen pedig a szüretelő edények rendbehozatalát majdnem kizárólag a növénydékek eszközlik, hogy ilyenkor minden legkisebb hibára figyelmesekké legyenek és a tisztaság mintegy vérükbe menjen át. — Mind erre igen alkalmas tétel szolgál az intézetnek nagyterjedelmű szőlőbirtoka. Ezen gyakorlati munkáknak értelmességéül elméletben megismertetik velök a szőlőtőnek részeit, annak életfeltételeit, az egyes részek fontosságát a növény életére. A termő föld megmunkálása és esetleges hibáinak javítása, a szőlőterületek czélszerű beosztása és berendezése, végül pedig a szőlő betegségei, valamint annak ellenségei és az előbbieket gyógyítási, az utóbbiak irtási módjai szintén tárgyai az oktatásnak.

A borkezelésnél legfőképen maguk a növénydékek végzik az erjesztést, nyílt és zárt fejtéseket s ezenkívül derítési és szűrési kísérleteket végeznek, még pedig az intézetnek saját szőlőjében termelt és saját pinczében kezelt boraival. A borászat elméleti részéből tanulják a must és bor alkatrészeinek megismerését, a cukor, szesz és savtartalom meghatározására szolgáló eszközök kezelését, a helyes erjesztés feltételeit és keresztülvitelét; a fejtés lényegét, a bor ápolását és a derítőszer hatását. Végül a bor betegségeit, azok okát és gyógyítását, valamint a bor ízlelését és osztályozását gyakorlati kóstolás által. Eme főirányokon kívül nincs elhanyagolva a gyümölcsészet sem, mert éppen az úgynevezett vinczelléreknek feladatuk kisebb mérvű bár, de helyes gyümölcsészetet űzni, s így a néppel azt megkedveltetni. Miért is az intézet kisebb terjedelmű faiskolájában minden, a gyümölcsfa szaporítását, nemesítését és ápolását illető munkákat sajátkezűleg végeznek, elméletben pedig az ezen munkák értelmezéséhez szükséges alapelvekre taníttatnak. Végül kisebb mértékben a konyhakertészetet is tanulják, kiválólag azonban gyakorlat által és az elméletben csak a legszükségesebbre történik kiterjeszkedés.

A legközelebbi jövőben a méhészet és esetleg a selyemtenyésztés is életbe léptetik az intézetnél, természetesen kiválólag gyakorlati irányban, hogy a növénydékek ezen két fontos és jövedelmező gazdasági mellék ág üzésénél szükséges kézfogásokat és ismereteket is elsajátítsák.

Az itt körvonalozott irányelvek mellett remélhető volt oly fiatal emberek képzése, kik szorgalmuk és szakismeretük segítségével, hivatva lesznek Aradhegyalja szőlőszetét jövedelmező gazdasági ággá emelni.

E remény azonban sajnos nem teljesült.

A három éves tanfolyamot végezte 1881-től 1891-ig, összesen 61 tanuló, kik részben az egész országban, részben pedig Aradhegyalján működnek. Több oldalról érkezett javaslatokra a földművelésügyi m. kir. miniszter az 1891. évi szeptember hó 14-én 48526. sz. a. kelt intézvé-

nyével elrendelte, hogy a ménesi vinczellériskola egy éves tanfolyammá rendeztessék be, mely főképp gyakorlati alapon parasztvinczelléreket, előmunkásokat és szakavatott szőlőmunkásokat neveljen.

Az egyéves tanfolyamra felveendő tanulótlól megkivántatik:

Munkára alkalmas testalkat és hogy katonai tényleges szolgálati kötelezettségének eleget tett, vagy a katonai szolgálatra alkalmatlannak találtatott, hogy tudjon írni és olvasni; hogy szőlőmunkával már foglalkozott; hogy fedhetlen előéletéről községi erkölcsi bizonyítványa legyen.

A felvételért folyamodók kérvényeiket a földmívelésügyi magy. kir. miniszteriumhoz címezve, a ménesi m. kir. vinczellér iskola igazgatóságához legkésőbb november hó 1-ig nyujtsák be.

A tanítás részben elméleti, de legfőképen gyakorlati. Az elméleti előadások kezdődnek decz. hó 1-én és végződnek körülbelül márczius hó 1-én vagyis, mikor a külső munkák kezdetüket veszik. Ezután julius közepéig csak külső gyakorlati munkák végeztetnek, julius közepétől szeptember közepéig bevégeztetnek az elméleti előadások és kezdetét veszi a szüreti előkészület. — A szüret befejezte után a vizsgák megtartásával bevégeztetik a tanfolyam. Minden tanuló úgy elméleti, mint gyakorlati képességéről bizonyítványt kap.

Az elméleti rész felöleli a számtanból a méter mérték ismeretét, a tizedes törtekkel való alapl műveleteket; a számadások vezetéséből a leltárak vezetését, a bevétel és kiadásokról szóló pénztári naplók vezetését, borszámadás vezetését és a napszám kimutatások készítését. A növénytanból a gyökér, szár és levél jelentőségét a növények életére. A szőlőmívelésből az összes munkákat, kezdve a szőlőszaporításon és ültetésen és bevégezve a szőlő állandó munkáival és a gyakrabban előforduló szőlőbetegségekkel és az azok ellen való védekezéssel. A phylloxera elleni védekezésből a különböző amerikai szőlőfajok jelentőségét, azok mívelését, nemesítését és a nemesítések kezelését, úgy az iskolában, mint állandó helyeikre kiültetve. A szénkénegezést gyéritési célból. A homoki szőlőmívelést részletesen. A gyümölcsészetből a nemesítésekhez szükséges alanyok szaporítása, a nemesítés és azok ápolása. Gyümölcsfa ültetés és ápolás. Gyümölcs értékesítés. A borászatból a szüretelés, erjesztés, különböző borok készítése, egyszerűbb pinczemunkák és a bormellék terményeinek feldolgozása. A gyakorlati oktatás a szőlőszet, borászat és gyümölcsészet minden részeire kiterjed. A tanulók mindent sajátkezüleg végeznek felügyelet alatt, emellett a foglalkozás kezdete előtt rövid előadásban megmagyarázzák nekik, hogy mit fognak dolgozni s azt miért és miként kell helyesen végezniök.

A tanulók mind benlakók, vagy egész fizeteses, vagy fél fizeteses, vagy teljesen ingyenes ellátással. Az egész évi ellátásért egész évre 120 frt, a félfizeteses ellátásért 60 frt teendő le. Az egy éves tanfolyamot

végezte : az 1891—92. tanévben 5 tanuló, 1892—93-dikiban 11 tanuló, 1893—94-dikiben 14 tanuló, 1894—95-dikiben 25 tanuló, 1895—96-ikiban 20 tanuló, 1896—97-ikiben 32 tanuló.

Ezek az országban, legnagyobb részt Aradvármegyében, működnek. Az iskola tanszemélyzete látja el egyszersmint Aradvármegye szőlészeti és borászati felügyelői teendőit. Oltási, szénkénevezési, metszési, permetezési és általános természetü előadásokat tart a vármegye különböző községeiben, szaktanácsokat ad nemcsak az aradmegyei, hanem az ország bármely szőlőbirtokosának, a ki eziránt hozzá fordul. A vinczellériskolánál vannak azonkívül ambulans munkavezetők is alkalkalmazva, kik az egyes szőlőmunkálatok bemutatására vagy vezetésére a szőlőtulajdonosok által csekély díj fejében igénybe vehetők.